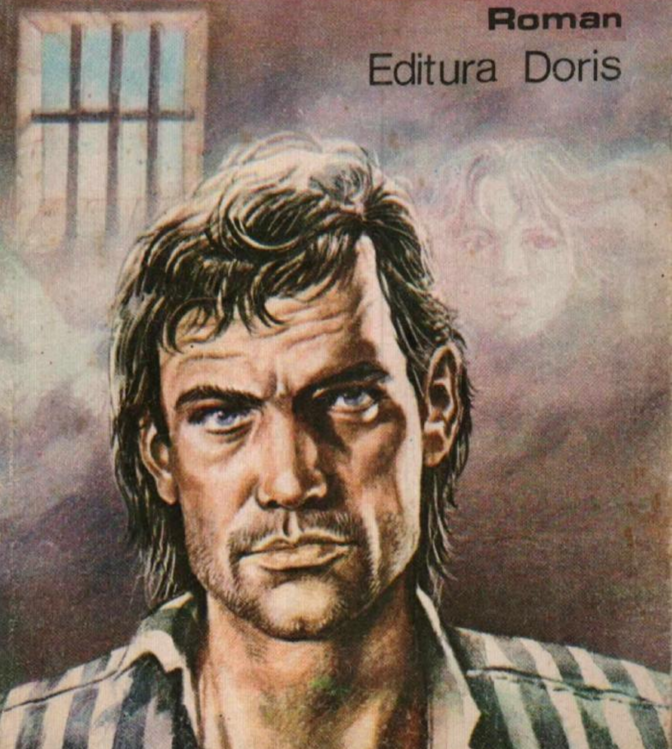
VICTOR HUGO

CEA DIN URMĂ ZI A UNUI CONDAMNAT

Roman

Editura Doris

Editura DORIS, Bucureşti

Fondator: Dr. Dumitru Magherescu
1991

Coperta: VALENTIN TĂNASE

Victor Hugo

CEA DIN URMĂ ZI A UNUI CONDAMNAT

Traducere de Sorin B. Rareş

Editura DORIS
Bucureşti, 1991

Argument

De ce am încredinţat luminii tiparului, din atâtea cărţi, romanul: „Cea din urmă zi a unui condamnat”?

Sigur, motivaţiile trebuie începute cu numele autorului: Victor Hugo, *teoreticianul romantismului, unul din titanii spiritualităţii universale. Autor al celebrelor creaţii – Mizerabilii, Hernani, Ruy Blas, Oamenii mării... În galaxia culturii franceze şi, deopotrivă, a umanităţii, Hugo rămâne o strălucitoare supernovă...*

Dar opţiunea noastră pentru această carte a sa nu a fost determinată numai de aureola notorietăţii. Citiţi cu atenţie cutremurătoarele pagini ale... condamnatului. Zbuciumul imens, scânteierea ideilor. Citiţi întrebările sale fără răspuns. Implorările şi blestemele azvârlite puterii, lumii în ceasurile de pe urmă. Şi mai citiţi postfaţa. Scrisă de autor. Cu acelaşi verb

polemic, incendiar. Veți afla în toate acestea o colosală idee a acestui sfârşit de secol. Care a zguduit conştiințele. O generoasă şi capitală idee: pledoaria pentru viață. Pentru dreptul *la viață al semenului nostru.*

Pledoarie aşezată față în față cu cel mai pasionant, înflăcărat şi pătimaş rechizitoriu împotriva pedepsei cu moartea, oriunde această monstruozitate nu a fost încă abolită.

Marile spirite şi-au învins întotdeauna veacurile.

Hugo se numără printre învingători. Gândul său înalt şi luminat duce, cu profetică îndrăzneală, omenirea în viitor.

Editura DORIS

CEA DIN URMĂ ZI A UNUI CONDAMNAT

Capitolul I

Condamnat la moarte!

Iată cinci săptămâni de când trăiesc cu acest gând, mereu singur, veşnic înfricoşat şi încovoiat sub greutatea lui!

Adineauri – căci mi se pare că au trecut ani, nu săptămâni – eram un om ca şi ceilalţi. Fiecare zi, fiecare ceas, fiecare clipă, mă preocupa un gând. Spiritul meu tânăr şi bogat era plin de fantezii; se bucura, desfăşurându-şi-le unele după altele, neîncetat şi fără ordine, brodând cu nesfârşite arabescuri, aspra şi străvezia pânză a vieţii. Fete tinere, mărețe veşminte episcopale, bătălii câştigate, teatre cu zgomot şi lumină şi apoi fecioare tinere şi plimbări întunecoase în noapte pe sub braţele castanilor. Era mereu sărbătoare în închipuirea mea. Puteam să gândesc la ce

voiam. Eram liber...

Acum m-au închis. Trupul meu zace într-o temniță. Mintea mi-e ațintită spre un gând. Un gând groaznic, crunt, necruțător!

Nu mi-a rămas decât un gând, decât o convingere, decât o siguranță: *sunt condamnat la moarte!*

Orice aş face, acest gând stăruie ca o nălucă de plumb lângă mine, singură şi triumfătoare, alungându-mi orice bucurie, stând față în față cu mine, nenorocitul, zgâlțâindu-mă cu mâini de gheață, când vreau să întorc capul, sau să închid ochii.

Se strecoară sub toate formele, când mintea ar vrea să scape de el. Se amestecă, la fel, unui refren îngrozitor, în orice cuvânt ce mi se spune. Se apropie odată cu mine de zăbrelele hidoase ale temniței. Mă urmăreşte când sunt treaz, îmi spionează somnul chinuit, şi-mi reapare în vis sub forma unui cuțit.

Tresar din somn, urmărit de el şi-mi spun:

— Ah! Acesta nu-i decât un vis!

Ei bine! înainte chiar ca ochii-mi osteniți să fi reuşit să se întredeschidă, pentru ca să vadă acest gând necruțător însemnat în groaznica realitate care mă înconjoară, pe lespedea umedă a celulei, în razele slabe ale lămpii de noapte, în pânză ordinară a haine-

lor mele, pe chipul posac al soldatului de pază, a cărui sabie străluceşte printre gratii şi parcă un glas mi-a şi murmurat la ureche:

— Condamnat la moarte!

Capitolul II

Era într-o dimineață însorită de august!

Se împliniseră trei zile de când începuse procesul meu. Trei zile de când numele şi crima mea adunau în fiecare dimineață o mulțime de spectatori care se năpusteau pe băncile sălii de judecată, ca nişte corbi în jurul unui hoit. Trei zile de când toată această fantasmagorie de judecători, martori, avocați, procurori, trecea şi iar trecea pe dinaintea mea, când caraghioasă, când cruntă, dar totdeauna mohorâtă şi fatală. În primele două nopți de nelinişte şi de groază n-am putut să dorm. A treia zi am adormit de mâhnire şi oboseală. La miezul nopții lăsasem pe jurați deliberând. M-au readus pe paiele din celulă şi am căzut într-un somn adânc, într-un somn de uitare. Primele ceasuri de odihnă după multe zile de zbucium...

Eram încă cufundat în acest somn adânc, când au venit să mă trezească. De data aceasta n-au fost de-ajuns numai pasul greoi şi bocancii ghintuiți ai temnicerului, zăngă-

nitul legăturii de chei şi scârțâitul răguşit al zăvoarelor, pentru ca să mă scoată din amorțeală. A trebuit să-mi ajungă în urechi glasul lui aspru, iar mâna-i puternică să mă apuce de braț, strigând:

— „Scoală-te!”

Am deschis ochii şi m-am ridicat înspăimântat. În aceeaşi clipă, prin fereastra strâmtă şi înaltă a celulei, am zărit pe tavanul săliței de-alături un reflex galben. Ochii deprinşi cu întunericul din închisori, pot să recunoască soarele. Iubesc soarele.

— E vreme frumoasă! spusei temnicerului.

El stătu câteva clipe fără să-mi răspundă, ca şi cum ar fi chibzuit dacă merit un cuvânt; apoi cu oarecare greutate, mormăi.

— Se poate.

Am rămas nemişcat, cu mintea pe jumătate amorțită, zâmbind, cu ochii fixați spre acea scânteiere aurită care lumina tavanul.

— Iată o zi frumoasă! repetai.

— Da! îmi răspunse omul. Eşti aşteptat.

Aceste cuvinte, ca firul care curmă zborul insectei, mă readuseră numaidecât la realitate. Am revăzut deodată, ca la lumina unui fulger, întunecata sală de şedințe a Curții cu jurați, masa judecătorilor încărcată cu

zdrențe însângerate, cele trei rânduri de martori cu fețe stupide, pe cei doi jandarmi, la cele două capete ale băncii, robele negre mişcându-se, capetele mulțimii fremătând în fund, în umbră şi pe cei doisprezece jurați care vegheaseră (în timp ce eu dormisem) oprindu-şi privirea asupra mea.

M-am sculat. Îmi clănțăneau dinții, îmi tremurau mâinile şi nu ştiam unde să-mi găsesc îmbrăcămintea. Picioarele nu mă mai țineau. La primul pas, m-am împiedicat ca un hamal prea împovărat. Totuşi, urmai pe temnicer.

Cei doi jandarmi mă aşteptau în pragul celulei. Mi-au pus cătuşele, care aveau câte o broască complicată. Şi au închis-o cu grijă. Stăteam nemişcat: puneau o maşinărie, deasupra altei maşinării.

Trecurăm printr-o curte interioară. Aerul curat al dimineții mă învioră. Ridicai capul. Cerul era albastru şi razele calde ale soarelui, frânte peste coşuri înalte, descriau unghiuri mari de lumină pe vârful zidurilor înalte şi posomorâte ale închisorii. Era întradevăr frumos.

Am suit o scară în spirală. Străbăturăm un coridor, apoi altul. Se deschise o uşă prin care răbufni o adiere caldă. Intrai. Ivindu-

mă, se auzi un zgomot de arme şi voci. Băncile trosniră mişcându-se. Străbătui sala lungă prin mulțimea de oameni înconjurată de soldați şi mi se părea că sunt centrul de care spânzură firele care luminau aceste fețe uimite şi atente.

În acea clipă, îmi dădui seama că sunt fără cătuşe, dar n-am putut să-mi amintesc nici unde şi nici când mi le-au scos.

Se făcu linişte adâncă. Ajunsesem la locul meu. Gălăgia încetând în mulțime, gândurile mi se limpeziră. Am înțeles deodată ceea ce întrezărisem până atunci: că sosise momentul hotărâtor şi că mă aduseră acolo să-mi aud sentința.

Nu ştiu cine ar putea să-mi lămurească felul în care mi-a venit gândul fără să-mi pricinuiască groază.

Ferestrele erau deschise. Aerul şi zgomotul oraşului pătrundeau desluşit de afară. Sala era luminată ca pentru o nuntă. Razele soarelui schițau ici şi colo forma luminoasă a ferestrelor, când lungită pe pardoseală, când desfăşurată pe mese, când frântă în unghiul zidurilor. Din romburile strălucitoare ale ferestrelor fiecare rază desena în aer o mare prismă de praf de aur.

Judecătorii, în fundul sălii, păreau mul-

țumiți. Fireşte se bucurau că se apropie sfârşitul. Fața preşedintelui, luminată de reflexul unui geam, avea ceva liniştit şi blând. Un tânăr substitut vorbea vesel cu o doamnă frumoasă cu pălărie roz căreia, prin favoare, i se dăduse un loc în spatele lui.

Numai jurații păreau istoviți de osteneală. Unii căscau chiar, înfățişarea nu-i arăta că ei trebuie să dea o sentință de condamnare la moarte. Pe figurile acestor târgoveți cumsecade nu se vedea decât o mare dorință de a dormi.

În fața mea era o fereastră larg deschisă. Auzeam cum râd pe chei vânzătoarele de flori.

Pe marginea ferestrei, o floare frumoasă, galbenă, scăldată de o rază de soare, se juca cu vântul într-o crăpătură a pietrei.

Cum ar fi putut să se nască un gând sinistru în mijlocul atâtor senzații duioase? Năpădit de aer şi soare, n-am putință să mă gândesc la altceva decât la libertate. Nădejdea străluci în mine, precum ziua strălucea în jurul meu şi, încrezător, am aşteptat sentința ca şi cum ai aştepta izbăvirea şi viața.

Între timp veni şi avocatul meu. Era aşteptat. Mâncase bine şi cu poftă. Se aşeză la locul lui şi întorcându-se spre mine, zâmbi.

— Nădăjduiesc! îmi spuse.

— Nu-i aşa? i-am răspuns eu zâmbind…

— Da! reluă el. Nu cunosc încă declaraţiile lor, dar va trebui, fără îndoială, să înlăture premeditarea. Atunci nu va rămâne decât munca silnică pe viaţă.

— Ce spui domnule? exclamai eu indignat. Mai bine de o sută de ori moartea!

Da, moartea! Şi de altfel nu ştiu ce voce interioară îmi repetă că nu pierd nimic rostind cuvântul. S-a pronunţat vreodată o sentinţă de moarte altfel decât la miezul nopţii, cu făclii, într-o sală mohorâtă şi întunecoasă? Da! într-o noapte rece şi ploioasă, ce iarnă! Dar în luna august, la ora opt dimineaţa, pe o zi atât de frumoasă, cu juraţi atât de buni, nu se poate! Şi ochii mei se îndreptară iarăşi spre floarea galbenă ce zâmbea la soare.

Deodată preşedintele, care nu aşteptase decât pe avocat, îmi porunci să mă ridic. Trupa prezentă armele şi, ca printr-o mişcare electrică, toţi cei de faţă se ridicară în picioare în aceeaşi clipă. Un om neînsemnat şi şters, de la o masă, mai jos de aceea a judecătorilor (îmi închipuiam că e grefierul) luă cuvântul şi citi osânda pe care juraţii o pronunţaseră în lipsa mea. O năduşeală rece îmi cuprinse mădularele. M-am sprijinit de zid

să nu cad.

— Domnule avocat, aveți ceva de adăugat cu privire la aplicarea pedepsei? întrebă preşedintele.

Aş fi avut multe de spus, dar n-am reuşit să rostesc o vorbă. Limba îmi rămăsese lipită de cerul gurii.

Apărătorul luă cuvântul.

Am înțeles că dânsul căuta să micşoreze declarația juraților. Şi să schimbe pedeapsa într-o alta, aceea care mă jignise atât de mult. Se vede că indignarea mi-a fost prea puternică dacă în zori de ziuă şi-a făcut loc printre miile de emoții ce-mi frământau gândul. Voiam să strig cu glas tare ceea ce mai spusesem: *mai bine de-o sută de ori moartea!* Dar răsuflarea mi se opri şi n-am putut decât să-i prind cu putere de braț şi să strig cu glasul sugrumat: nu.

Procurorul general combătu pe avocat şi l-am ascultat cu o mulțumire dobitocească. Apoi judecătorii au ieşit, s-au reîntors şi preşedintele mi-a citit condamnarea.

— Condamnat la moarte! exclamă mulțimea. Şi pe când mă duceau spre închisoare lumea se năpusti în urma mea, cu un zgomot de parcă s-ar fi năruit clădirea. Mergeam amețit şi înmărmurit. Simții în mine o răz-

vrătire. Până la condamnare aveam senzația că respir, că mişc, că trăiesc laolaltă cu ceilalți oameni. Acum vedeam limpede o barieră între mine şi lume. Nimic nu-şi mai păstra înfățişarea dinainte. Ferestrele largi, luminoase, soarele frumos, cerul limpede, floarea gingaşă, toate par şterse şi întunecate: culoarea unui giulgiu. Oamenii, femeile, copiii care se îmbulzesc în jurul meu, au înfățişarea unor năluci.

* * *

Jos, la scară, mă aştepta o trăsură neagră, murdară şi zăbrelită. Când m-am urcat, privii la întâmplare în piață.

— Un condamnat la moarte! strigară trecătorii, alergând spre trăsură.

Prin negura ce se ridica între lucruri şi mine am descoperit două tinere care mă urmăreau cu priviri lacome.

— Bun! spuse cea mai frumoasă, bătând din palme. Peste şase săptămâni îi va cădea capul!

Capitolul III

Condamnat la moarte!

Ei bine, şi de ce nu? Mi-amintesc că am citit într-o carte că *toți oamenii sunt condam-*

nați la moarte cu amânări nedefinite. Ce s-a schimbat în situația mea?

Din ceasul în care mi s-a rostit osânda, câți n-au murit dintre acei care se pregăteau pentru o viață lungă! Câți nu mi-au luat-o înainte, dintre cei care, tineri, liberi şi sănătoşi, ar fi vrut, în ziua hotărâtă, să-mi vadă capul căzând în piața Grevei! Câți dintre cei care umblă şi respiră în aer liber, în voie, nu-mi vor lua-o înainte!

Şi-apoi de ce să regret viața? Pentru zilele triste şi pâinea neagră din închisoare? Pentru porția de zeamă de carne, biete lături luate din cazanul ocnaşilor? Pentru ce să fiu bătut, eu, care am primit o educație aleasă? Pentru ce să mă chinuiască păzitorii şi gardienii? Pentru ca să nu văd o ființă care să mă creadă vrednic de un cuvânt la care să-i răspund? Pentru ca să tresar fără încetare şi de ceea ce am făcut şi de ceea ce mi se va face? Iată singurele bunuri pe care ar putea să mi le răpească călăul.

Ah! oricum, e îngrozitor!

Capitolul IV

Trăsura neagră m-a transportat aici, în acest hidos Bicêtre.

Văzut de departe, aşezământul are o oare-

care măreție. Se întinde la orizont pe un deal şi de la depărtare păstrează ceva din vechea-i splendoare, o înfățişare de castel regal. Dar pe măsură ce te apropii, palatul devine cocioabă. Stâlpii coşcoviți supără ochii. Ceva ruşinos şi sărăcăcios murdăreşte aceste fațade regale. S-ar spune că zidurile au lepră.

La ferestre nu mai există geamuri, ci drugi groşi de fier încrucişați, de care se lipeşte ici şi colo chipul jigărit al vreunui ocnaş sau al vreunui nebun.

Aceasta-i viața, văzută de aproape.

Capitolul V

De-abia am ajuns, şi mâini de fier se apropiară de mine. Se înmulțesc precauțiile. Niciun cuțit, nicio furculiță la masă. Cămaşa de forță – un fel de sac de pânză – îmi strânge brațele. Sunt răspunzători de viața mea. Am făcut recurs la Casație. Chiar dacă ar fi dăinuit şase sau şapte săptămâni această situație, trebuiau să mă păstreze teafăr şi sănătos pentru piața Grevei.

În primele zile m-au tratat cu o blândețe care mă îngrozea. Respectul unui temnicer miroase a eşafod. Din fericire, după câteva zile, deprinderea birui. M-au amestecat cu ceilalți prizonieri într-o mojicie obişnuită,

renunțând la acele deosebiri neobişnuite de politețe, care-mi arătau, fără încetare, călăul pe aproape. Aceasta n-a fost singura îmbunătățire. Tinerețea, blândețea mea, grija duhovnicului închisorii şi mai ales unele cuvinte latineşti pe care le adresam portarului – care de altfel nu le înțelegea – mi-au înlesnit dreptul de-a mă plimba o dată pe săptămână, cu alți deținuți. Ceva mai mult, îmi luară cămaşa de forță care mă paraliza. După multe împotriviri, mi s-a dat cerneală, hârtie, penițe şi o lampă de noapte.

În fiecare duminică, după liturghie, mi se dădea drumul să petrec o oră de libertate. Acolo, vorbeam cu deținuții. Trebuia. Sunt oameni buni, nenorociții. Ei îmi povestiră isprăvile, fapte care te scârbeau. Dar eu ştiam că se laudă. M-au învățat argoul[1] lor *cu două înțelesuri*, cum spuneau ei. E un vocabular altoit pe limba obişnuită, ca un fel de tumoare dezgustătoare, ca un neg. Câteodată o energie deosebită, un pitoresc înspăimântător: *bragă de trotuar* (sânge pe drum) *a îmbrățişa văduva* (a fi spânzurat), ca şi cum funia spânzurătorii ar fi văduvă de orice

[1] Jargonul puşcăriaşilor şi haimanalelor din oraşele franțuzeşti.

condamnat. Capul unui hoț are două nume: *sorbona*, când pregăteşte, chibzuieşte şi socoteşte crima: *buturuga*, când călăul îl taie. Uneori, câte-un spirit de vodevil: *un caşmir de răchită* (un coş de petice), *mincinoasa* (limba); şi-apoi, în orice loc, în fiecare clipă, cuvinte ciudate, misterioase, urâte şi murdare; *taurul* (călăul), *cucoana* (moartea), *tabla* (piața de execuție). S-ar putea spune broaşte şi păianjeni. Când auzi vorbindu-se această limbă, ai senzația unui obiect murdar şi prăfuit, a unei grămezi de zdrențe scuturate în fața ta.

Cel puțin numai oamenii aceştia mai plâng. Temnicerii, paznicii, gardienii cu cheile – să nu-i văd în ochi – vorbesc şi râd de mine cu uşurință şi nepăsare.

Capitolul VI

Mi-am spus:

— Dacă pot să scriu, de ce aş şovăi? Dar ce să scriu? Închis între patru pereți de piatră, fără libertatea de-a umbla, fără niciun orizont pentru ochi, cu unica bucurie de-a măsura toată ziua, instinctiv, pătratul albicios pe care ferestruica uşii îl schițează pe zidul întunecos şi – cum am mai spus – singur, singurel cu un gând, gândul crimei şi al pedep-

sei de omor şi de moarte! Am eu oare ceva de mărturisit, eu, care nu mai am niciun rost pe lume? Şi voi găsi oare în creierul meu veştejit şi gol ceva vrednic de scris?

De ce nu? Dacă totul în jurul meu e trist şi searbăd, nu freamătă oare în mine un zbucium, o luptă, o tragedie? Ideea fixă care mă stăpâneşte nu se arată în fiecare ceas, în fiecare clipă, sub o formă nouă, din ce în ce mai hidoasă şi mai cruntă, pe măsură ce sfârşitul se apropie?

Pentru ce n-aş încerca să-mi spun mie însumi tot ceea ce simt puternic şi necunoscut în deznădejdea care mă chinuie? Fără îndoială, materia e bogată şi oricât de scurtă mi-ar fi viaţa, mai există încă în neliniştea mea groaza care s-o umple – din această clipă până la sfârşit – şi voi mai avea cu ce să întrebuinţez această peniţă şi să usuc această călimară. De altfel, singurul mijloc de a-mi micşora suferinţa e să observ aceste nelinişti. Înşirându-le pe hârtie, îmi va trece mai uşor timpul.

Ceea ce voi scrie, poate, nu va fi nefolositor. Jurnalul suferinţelor mele, ceas cu ceas, clipă cu clipă, chin cu chin, dacă voi reuşi să-l continui până la sfârşit, această spovedanie neisprăvită, dar cât se poate de complicată a

senzațiilor mele nu va aduce cu ea oare o învățătură mare şi profundă? Nu va fi oare în acest proces-verbal al gândurile mele în agonie, în această necontenită creştere a durerii, în acest fel de autopsie intelectuală a unui condamnat, o lecție mai mult, pentru cei care osândesc? Poate că această lectură le va face mâna mai puțin uşoară când vor trebui să doboare un cap care gândeşte, capul unui om, în ceea ce ei numesc balanța justiției? Poate că n-au chibzuit niciodată păcătoşii, la această înceată scurgere de chinuri pe care o ascunde formula expeditivă a unei sentințe de moarte? S-au oprit vreodată la grozava realitate că în omul pe care-l omoară vibrează o inteligență ce s-a distins în viață, un suflet care nu s-a pregătit de moarte? Nu. Ei nu văd în toate acestea decât căderea verticală a unui cuțit triunghiular şi gândesc, fără îndoială, că pentru osândit nu există nimic înaintea morții şi nimic după moarte?

Aceste hârtii le vor deschide ochii. Tipărite poate într-o zi, le vor opri câteva clipe atenția asupra suferințelor unei conştiințe. Căci ei nu le bănuiesc. Li se pare o izbândă că reuşesc să zdrobească trupul, fără suferință. Ei! dar aceasta e vorba? Ce înseamnă durerea fizică pe lângă cea morală? Ură şi

milă, legi ticluite astfel! Va veni o zi... Şi poate aceste însemnări, ultimele mărturisiri ale unui nenorocit, vor contribui...

Numai să nu se joace vântul, după moartea mea prin curtea închisorii cu aceste foi de hârtie, mânjindu-le de noroi, sau să nu putrezească în ploaie, lipite de găurile unui geam spart, a vreunui temnicer.

Capitolul VII

Ceea ce scriu aici poate că va folosi altora, poate că va opri pe judecătorul pregătit să judece, poate că va salva pe nenorociții, nevinovați sau vinovați, de la agonia la care sunt eu condamnat. De ce? La ce bun? Ce interesează? Când capul meu va fi căzut în coşul cu rumeguş, ce interesează dacă va fi tăiat şi al altora? Într-adevăr am gândit oare asemenea nebunii? Vreau să prăbuşesc eşafodul după ce l-am urcat eu? Vă întreb: cu ce am să mă aleg?

Ce! soarele, primăvara, câmpiile pline cu flori, păsările care se trezesc dimineața, norii, arborii, firea, libertatea, viața, toate acestea vor pieri pentru mine?

Ah! Pe mine ar trebui să mă salvez! E adevărat că nu se poate? Că va trebui să mor mâine, chiar astăzi, poate? Că toate acestea

sunt aievea? O, Doamne! groaznic gând de a-ţi strivi capul de zidul acestei închisori!

Capitolul VIII

Să socotesc ce-mi rămâne:

Trei zile de răgaz după sentinţa pronunţată pentru recurs în Casaţie, opt zile de întârziere la Parchetul curţii cu juraţi, şi apoi piesele – cum le numesc ei – sunt trimise ministerului.

Cincisprezece zile de aşteptare la minister, care nici nu ştie măcar de ele şi care, totuşi, le transmite după cercetarea Curţii de casaţie.

Acolo clasarea, numerotarea, înregistrarea. Căci ghilotina e ticsită şi fiecare trebuie să-şi aştepte rândul.

Cincisprezece zile de veghe ca să ţi se facă vreo nedreptate.

În sfârşit, Curtea se adună, de obicei într-o joi. Respinge douăzeci de recursuri, trimite înapoi ministerului, care le predă procurorului general şi care la rândul lui, călăului. Şi iar trei zile.

În dimineaţa zilei a patra, substitutul procurorului general îţi spune, potrivindu-şi cravata:

— Trebuie, totuşi, să se sfârşească odată

cu această afacere.

Atunci, dacă ajutorul de grefier n-are la prânz prieteni care să-l împiedice, ordinul de executare e conceput, redactat, transcris pe curat, expediat şi a doua zi în zori, se aude în piața Grevei bătându-se o grindă şi pe la răscruci, strigând vestitorii răguşiți.

În total – şase săptămâni.

Iată cinci săptămâni cel puțin, sau poate şase – nu îndrăznesc să le număr – de când zac în carcera din Bicêtre, şi mi se pare că mai sunt numai trei zile până joi.

Capitolul IX

Mi-am făcut testamentul.

La ce bun? Trebuie să fac cheltuieli şi tot ce am de-abia mi-ajunge. Ghilotina e foarte scumpă.

Las o mamă, o soție, un copil.

O fetiță de trei ani, dulce, rumenă, slăbuță, cu ochi mari, negri, şi părul lung, castaniu.

Avea doi ani şi o lună când am văzut-o pentru ultima dată.

Astfel rămân după moartea mea trei femei, fără fiu, fără soț, fără tată, trei orfane de diferite vârste, trei văduve din isprava legii. Admit că m-au pedepsit pe drept.

Dar aceste nevinovate cu ce-au greşit? Nu

interesează; le dezonorează, le ruinează. Aceasta e dreptate.

Nu bătrâna mamă mă nelinişteşte! Dânsa are şaizeci şi patru de ani şi va muri de durere. Sau, dacă va mai trăi câteva zile, să aibă numai puțină cenuşă în sobă. Va fi mulțumită.

Nici soția nu mă nelinişteşte prea mult. Dânsa e bolnăvicioasă şi cu mintea şubredă. Va muri şi ea. Numai de n-ar înnebuni. Se spune că nebunia lungeşte viața. Dar cel puțin inteligența nu suferă; adoarme, e ca moartă.

Dar fetița mea, copilul meu, sărmana Maria, care râde, care se joacă, şi care, poate, cântă în clipa aceasta şi nu se gândeşte la nimic, ea îmi pricinuieşte mai multă durere.

Capitolul X

Iată cum e celula mea: opt picioare pătrate. Patru ziduri de piatră cioplită ce se sprijină în unghiul drept al unui caldarâm de lespezi, ridicat cu o treaptă deasupra sălii din afară.

În dreapta uşii, la intrare, un fel de adâncitură care, în batjocură, serveşte de iatac. Se aruncă un maldăr de paie în care, după cât se presupune, prizonierul doarme îmbrăcat

într-un pantalon de pânză şi într-o vestă de dril, atât iarna cât şi vara. Deasupra capului, în loc de tavan, o boltă neagră, în ogivă, de care atârnă pânze groase de păianjen, ca nişte zdrenţe. De altfel nicio fereastră, nici chiar vreo răsuflătoare. O uşă aproape toată din fier.

Mă înşel. În mijlocul uşii, în partea de sus, e o deschizătură de nouă degete, pătrată, tăiată de două zăbrele în formă de cruce şi pe care paznicul o închide noaptea.

Afară, un coridor lung, destul de luminat şi aerisit, cu răsuflători înguste de-a lungul zidului, divizat în mai multe părţi, care comunică între ele printr-o serie de uşi boltite şi joase. Fiecare din aceste despărţituri serveşte oarecum de anticameră la o celulă, asemeni cu a mea. În aceste celule se ofilesc ocnaşii pedepsiţi de directorul închisorii la pedepse disciplinare. Primele trei chiliuţe sunt rezervate condamnaţilor la moarte; stând mai aproape de locuinţele temnicerilor, care supraveghează mai de aproape.

Aceste celule alcătuiesc tot ce-a mai rămas din vechiul castel de Bicêtre, clădit în secolul al XV-lea de către cardinalul de Vinchester acelaşi care a osândit pe Jeanne D’Arc la moarte prin ardere. Am auzit aceasta din

gura curioşilor care au venit să mă vadă ieri, în celula mea, şi care mă priveau ca pe un animal de menajerie. Paznicul a căpătat cinci franci.

Am uitat să spun că un paznic veghează zi şi noapte la uşa celulei mele. Nu-mi pot ridica ochii spre ferestruica pătrată fără să nu-i întâlnesc privirea neclintită şi fixată asupra mea.

De altfel se presupune că ar fi aer şi lumină în aceste cutii de piatră.

Capitolul XI

Pentru că nu se luminează de ziuă încă, ce să fac noaptea? Mi-a venit o idee. M-am sculat şi am cercetat cu lampa cei patru pereți ai celulei. Sunt acoperiți cu scrisuri, desene şi figuri ciudate, cu iscălituri care se încâlcesc şi se şterg unele pe altele. Se pare că fiecare condamnat vrea să lase o urmă, cel puțin. Am văzut urme de creion, cretă, cărbune, litere negre, albe, cenuşii, adesea săpături adânci în piatră, ici şi colo litere ruginite, cum s-ar spune scrise cu sânge. Nici vorbă că dacă aş avea cugetul mai liber, aş cerceta cu viu interes această carte ciudată care mi se desfăşoară pagină cu pagină înaintea ochilor, pe fiecare piatră din această celulă. Mi-ar

plăcea să alcătuiesc un tot din aceste frânturi de gând, împrăştiate pe lespezile de piatră; să descopăr omul sub fiecare nume; să dau înțeles şi viață acestor inscripții mutilate, acestor fraze ciopârțite, acestor cuvinte ciuntite, trupuri fără cap, ca şi acei care le-au scris. La căpătâiul meu, sunt două inimi înflăcărate, străpunse de o săgeată şi deasupra: *iubire pe viață*. Nenorocitul nu şi-a luat o îndatorire prea îndelungată.

Alături un fel de pălărie în trei colțuri cu o mică figură desenată grosolan deasupra şi aceste cuvinte: *Trăiască împăratul! 1824*.

Mai departe alte inimi înflăcărate, cu această inscripție caracteristică a închisorilor: *Iubesc şi ador pe Mathieu Danvin, Jacques*.

Pe zidul celălalt citesc acest nume; *Papavoine*. Litera P. e brodată cu arabescuri şi împodobită cu grijă.

Ceva mai jos un cuplet dintr-un cântec deocheat.

O pălărie de revoluționar sculptată destul de adânc în piatră, are dedesubt inscripția: *Bories Republica*. Fusese unul din cei patru subofițeri de la Rochelle. Sărmanul tânăr! Pretinsele necesități politice s-au dovedit dezgustătoare! Pentru o idee, pentru un vis, pentru o abstracție, această groaznică reali-

tate: ghilotina! Şi eu care m-am plâns, eu, nenorocitul, care am săvârşit o adevărată crimă, care am vărsat sânge!

Nu voi cerceta mai departe. Am văzut schițat în alb, în colțul zidului, o imagine înspăimântătoare: eşafodul, care în clipa aceasta se pregăteşte, poate, pentru mine. Lampa era să-mi cadă din mână.

Capitolul XII

Mi-am revenit, aşezându-mă numaidecât pe paie, cu capul pe genunchi. Spaima mea de copil dispăru şi mă cuprinse o ciudată curiozitate de-a continua să cercetez zidul.

De lângă numele Papavoine am smuls o pânză mare de păianjen, plină cu praf şi întinsă până în colțul zidului. Sub acest păianjen am văzut patru sau cinci nume foarte citețe, printre altele nu mai rămăsese decât o pată în perete. *Dautun, 1815, Poulain, 1818, Jean Martin, 1821, Castaing, 1823*. Am citit aceste nume şi amintiri fioroase mă copleşiră. Dautun, care şi-a tăiat fratele în bucăți, a colindat o noapte întreagă prin Paris, aruncându-i capul într-o fântână şi trupul într-un canal. Poulain şi-a omorât nevasta, Jean Martin a tras un glonte asupra tatălui său, pe când acesta deschidea o fereastră.

Castaing e doctorul care şi-a otrăvit prietenul; îngrijindu-l de ultima boală pe care i-o pricinuise, i-a dat otravă în loc de doctorii. Şi pe lângă aceştia, Papavoine, groaznicul nebun, care omora copii cu lovituri de cuțit în cap.

— Iată, îmi spuneam şi un frig de moarte îmi străbătu tot trupul, iată cine a stat în aceste celule, înaintea mea. Aici, pe aceeaşi lespede şi-au depănat ultimele gânduri aceşti ucigaşi. În jurul acestui perete, în acest pătrat strâmt, s-au învârtit ca nişte fiare. Au urmat unul după altul la răstimpuri scurte. Poate că această celulă nici nu se mai goleşte. Mi-au lăsat locul cald. Voi pleca şi eu, la rândul meu, şi-i voi ajunge în cimitirul din Clamart, unde creşte iarbă atât de multă!

N-am nici vedenii şi nici nu cred în superstiții. Poate că aceste gânduri îmi dădeau călduri. În timp ce visam astfel, mi s-a părut deodată că numele acestea fatale sunt scrise cu litere de foc pe peretele negru. Un vuiet din ce în ce mai limpede îmi izbi urechile. O lumină roşiatică îmi umplu ochii. Apoi mi se păru că celula se umplea de oameni ciudați care-şi poartă capul în mâna stângă. Toți îmi arătau pumnul, afară de paricid.

Am închis ochii îngrozit şi i-am văzut şi

mai limpede.

Vis, nălucire, sau realitate, aş fi înnebunit, dacă o impresie bruscă nu m-ar fi trezit la timp. Eram gata să cad pe spate, când simţii târându-se pe picior ceva rece şi păros; era păianjenul căruia îi stricasem casa şi care fugea.

O, groaznicele vedenii! Nu, nu era decât fum, o închipuire a creierului meu gol în spasme.

O nălucire ca a lui Macbeth! Morţii sunt morţi; aceştia mai ales. Ei sunt bine ferecaţi în groapă. Mormântul nu-i o închisoare din care se poate fugi. Atunci... de ce mă tem? Uşa cavoului nu se deschide pe dinăuntru.

Capitolul XIII

Zilele trecute am văzut ceva hidos.

Mijea de ziuă. Închisoarea vuia de zgomot. Se auzeau deschizându-se şi închizându-se porţile greoaie, scârţâitul zăvoarelor şi al lacătelor de fier, sunetul legăturilor de chei, ce bălăbăneau la brâul temnicerilor, pârâitul scărilor de sus în jos sub paşi grăbiţi şi glasuri care se cheamă şi răspund din amândouă capetele sălilor. Vecinii de celulă, ocnaşii pedepsiţi, păreau mult mai veseli ca de obicei. Parcă tot Bicêtreul râdea, cântă,

umbla şi dănțuia. Numai eu tăcut, singur şi nemişcat în această larmă, speriat şi atent, ascultam.

Trecu un temnicer. Îndrăznii să-i chem şi să-i întreb dacă e vreo sărbătoare în închisoare.

— Sărbătoare dacă vrei! Astăzi se pun în lanțuri ocnaşii care trebuie să plece mâine la Toulon. Vrei să-i vezi? O să te distreze.

Într-adevăr, iată un spectacol pe cât de îngrozitor, pe atât de urâcios pentru un singuratec. Totuşi, primii.

Temnicerul luă toate măsurile de prevedere în privința mea, apoi mă conduse într-o celulă goală, fără nicio mobilă, care avea o fereastră cu gratii, dar o fereastră adevărată, înaltă până la brâu, şi prin care se oglindea bine cerul.

— Iată, îmi şopti, de aici vei vedea şi vei auzi totul. Vei fi singur în lojă, ca un rege.

După ce mă închise acolo plecă.

Fereastra dădea într-o curte pătrată, înconjurată de o clădire cu şase caturi. Nimic mai decăzut, mai gol, mai înjositor, mai neplăcut ochiului decât această fațadă găurită de o mulțime de ferestre cu zăbrele, prin care se arătau, de jos până sus, fel şi fel de chipuri slăbite şi îngălbenite, strânse unele

în altele, ca şi pietrele unui zid. Erau deținuții care priveau la spectacolul ceremoniei în care trebuiau, într-o zi să joace roluri principale. Aş putea spune, suflete pedepsite ce se uită prin întredeschizăturile purgatoriului la chinurile din iad.

Toți priveau în tăcere curtea goală încă.

Aşteptau. Printre aceste chipuri stinse, posomorâte, scânteia ici şi colo câte-o privire pătrunzătoare şi vie, ca nişte puncte de foc.

Pătratul închisorii, ce cuprindea curtea, nu se închidea de tot. Unul din cele patru ziduri ale clădirii (acela cu fața spre răsărit) era desfăcut la mijloc şi se lega de zidul alăturat printr-un gard de fier. Gardul dădea într-o a doua curte, mult mai mică decât prima şi – ca şi aceasta – înconjurată de ziduri înnegrite.

De jur-împrejurul curții principale, cât vezi cu ochii, numai bănci de piatră rezemate de ziduri. În mijloc, se ridică o prăjină de fier încovoiată, anume pentru ca să se agațe felinarul.

Sună de douăsprezece.

Poarta principală, ascunsă într-o scobitură, se deschise deodată. O dubă, înconjurată de soldați murdari şi sfioşi, în uniforme albastre cu galoane roşii şi centiroane galbene,

intrară greoi şi zgomotoşi în curte. Erau păzitorii cu lanțurile.

În aceeaşi clipă, ca şi cum zgomotul ar fi deşteptat închisoarea, spectatorii de la ferestre – până atunci tăcuți şi nemişcați – izbucniră în strigăte de veselie, în cântece, în amenințări, în blesteme amestecate cu râsete cumplite ce te îndurerau; puteai să crezi că sunt măşti de diavoli.

Pe fiecare obraz apăru o strâmbătură. Toți pumnii ieşiră printre gratii. Toți urlau. Toți ochii scânteiau. M-am înspăimântat văzând că țâşnesc atâtea scântei din cenuşa aceea.

Între timp, păzitorii – printre care se deosebeau după îmbrăcămintea şi spaima lor, câțiva curioşi veniți din Paris – se apucară liniştiți de lucru. Unul dintre ei se urcă în căruță şi azvârli tovarăşilor lanțuri, cătuşe şi pantaloni de pânză. Îşi împărțiră munca; unii întinseră într-un colț al curții lanțurile lungi pe care le numeau în argoul lor *sforicică*, alții desfăşurare pe caldarâm *mătăsurile*, cămăşile şi pantalonii, pe când cei mai îndemânatici cercetau, unul după altul, sub controlul căpitanului, un bătrânel scurt şi gros, lanțurile de fier. Deținuții aclamau batjocoritori şi zgomotoşi; mai ales ocnaşii pentru care se făceau aceste pregătiri şi pe care-i

vedeam la răspântia vechii închisori care dădea în curtea cea mică.

Sfârşindu-se pregătirile, un domn cu haina brodată cu argint, numit *domnul inspector*, dădu un ordin directorului închisorii. Puţin după aceea, prin două sau trei porţi joase, năvăli aproape în acelaşi timp, ca o răbufnire, în curte un nour de oameni urâţi şi zdrenţăroşi care urlau.

Erau ocnaşii.

La intrarea lor, bucuria celor de la geamuri se mări şi-i salutară cu strigăte şi aplauze pe care osândiţii le primeau cu un fel de modestie mândră. Mulţi dintre ei aveau nişte pălării ciudate, împletite din paiele din celulă. Aceştia erau şi mai aplaudaţi. Unul, mai cu seamă, un tânăr de şaptesprezece ani cu faţa de copil ridica entuziasmul la culme. Ieşea din hrubă, după ce a stat opt zile la secret. Din grămada de paie îşi făcuse îmbrăcămintea ce-l acoperea de sus până jos. Intră în curte dându-se peste cap cu îndemânarea unui şarpe. Se auzi un ropot de bătăi de palme şi acest schimb de veselie între ocnaşii adevăraţi şi aspiranţii la ocnă, părea ceva fioros.

Societatea putea fi reprezentată aici prin temniceri şi curioşi înspăimântaţi. Crima îşi

râdea de ei şi făcea o sărbătoare în familie din această ispăşire.

Pe măsură ce soseau, erau împinşi între două rânduri de paznici, în curticica zăbrelită, unde-i aştepta vizita medicală. Acolo încerca fiecare, pentru ultima oară să amâne groaznicul drum, născocind motive asupra sănătății; ochii bolnavi, piciorul scrântit, mâna strivită. Dar întotdeauna şi aproape pe toți îi găsiră buni pentru ocnă şi fiecare se resemna cu nepăsare, uitând în câteva clipe aşa-zisa infirmitate de nevindecat.

Grilajul curții mici se redeschise. Un gardian făcu apelul în ordine alfabetică. Atunci ieşiră unul câte unul şi fiecare osândit merse să se încoloneze într-un colț al curții mari, lângă un tovarăş dat de întâmplare. Astfel fiecare se vedea redus la sine însuşi: fiecare îşi purta lanțul, cot la cot cu un necunoscut. Şi dacă din întâmplare un osândit are un prieten, lanțul îl desparte. Culmea nenorocirii!

Când au ieşit cam vreo treizeci, portița se închise. Un păzitor îi alinie cu bastonul şi aruncă înaintea fiecăruia o cămaşă, o haină şi un pantalon de pânză groasă; la un semn toți începură să se dezbrace. Un incident neaşteptat veni, parcă anume să schimbe umi-

linţa aceasta în chin.

Până atunci timpul fusese destul de frumos şi dacă vântul tăios de octombrie răcea aerul, din când în când se deschidea printre norii cenuşii câte o crăpătură de unde cădea o rază de soare. De abia îşi lepădaseră zdrenţele şi stăteau goi sub privirile bănuitoare ale gardienilor şi ale străinilor care se învârteau în jurul lor, cercetându-i; cerul se întunecă şi o ploaie rece de toamnă răpăi pe neaşteptate, rostogolindu-se în valuri în curtea pătrată, pe capetele descoperite, pe mădularele despuiate ale ocnaşilor şi pe zdrenţele lor sărăcăcioase înşirate pe caldarâm.

Într-o clipă curtea se goli de tot ce nu era ocnaş sau păzitor. Curioşii din Paris se adăpostiseră sub bolţile porţilor.

Ploaia cădea puhoi. Nu mai vedeai în curte decât osândiţi goi şi uzi pe caldarâmul inundat. O tăcere apăsătoare urmă zgomotului de până atunci. Tremurau, clănţănind din dinţi; picioarele slabe şi genunchii noduroşi se izbeau între ei şi-ţi era mai mare mila să vezi cum li se lipeau de mădularele învineţite cămăşile ude, hainele şi pantalonii leoarcă de ploaie.

Unul singur, un bătrân, îşi păstrase puţin veselia. Strigă, ştergându-se cu cămaşa udă,

că *aceasta nu făcea parte din program*, apoi râse, ridicând pumnul spre cer.

După ce s-au îmbrăcat cu hainele de drum, gardienii îi duseră în grupuri de câte douăzeci şi treizeci în celălalt colț al curții, unde-i aşteptau cordoanele. Aceste cordoane sunt nişte lanțuri lungi şi puternice, tăiate în transversală din loc în loc de alte lanțuri mai scurte, la capătul cărora atârnă cătuşe pătrate, care se deschid printr-o latură pe una din fețe şi se închid pe fața opusă, printr-un şurub foarte gros de fier țintuit, pe un fel de zgardă a închisorii.

Ocnaşii se aliniară în noroi, pe caldarâmul inundat. Trebuia să li se încerce cătuşele. Doi fierari ai închisorii, cu nicovale portative, ferecară zgărzile la gât, cu lovituri grele de ciocan. Iată un moment înspăimântător, când şi cei mai îndrăzneți pălesc. Fiecare lovitură de ciocan, dată pe nicovala sprijinită de spatele lor, făcea să tresalte bărbia întemnițatului. Cea mai mică mişcare, înainte şi înapoi, le-ar sfărâma țeasta ca pe o coajă de nucă.

După operația aceasta, toți se posomorâră. Nu se mai auzea decât zornăitul lanțurilor şi în răstimpuri câte un strigăt întretăiat de zgomotul surd al bastoanelor temnicerilor,

pe mădularele celui neascultător. Unii plângeau. Cei bătrâni se cutremurau şi îşi muşcau buzele. Priveam îngrozit la aceste profiluri fioroase în rama lor de fier.

Aşadar, după vizita medicală, vizita temnicerilor; apoi ferecarea: cele trei acte ale spectacolului.

Se ivi din nou o rază de soare. Ocnaşii se ridicară dintr-odată, ca printr-o mişcare fără voie. Cele cinci şiruri îşi întinseră mâinile şi făcură o horă uriaşă în jurul felinarului. Se-nvârteau de-ți luau ochii. Fredonau un cântec de ocnă, o romanță în „argo" cu un ton când jalnic, când furios şi vesel; din când în când se auzeau strigăte ascuțite şi hohote de râs sfâşietoare, amestecându-se cu vorbe neînțelese. Apoi izbucni un ropot de aclamații furioase, lanțurile zăngăneau în cadență, slujind de orchestră acestui cântec sălbatic. O adevărată imagine a sabatului.

Temnicerii întrerupseră dansul ocnaşilor, cu lovituri de bastoane, ducându-i lângă un cazan, în care pluteau nişte ierburi într-o zeamă fierbinte şi murdară. După ce-au mâncat, aruncară pe caldarâm rămăşițele ciorbei şi a pâinii uscate şi începură din nou hora şi cântecul. Parcă li se îngăduia această libertate în ziua ferecării şi în noaptea urmă-

toare.

Priveam la spectacolul acesta ciudat cu o curiozitate atât de însetată, atât de tremurătoare, atât de ațintită, încât uitasem de mine însumi. O milă adâncă mă pătrunse până în străfundul sufletului. Râsul lor, mă făcea să plâng.

În mijlocul visării adânci în care am căzut, văzui hora zgomotoasă că se opreşte amuțind. Toți ochii se îndreptară spre fereastra mea.

„Condamnatul! Condamnatul!” strigară ei arătându-mă cu degetul. Şi urletele de bucurie se îndoiră.

Am împietrit.

Nu ştiu de unde mă cunoşteau şi cum m-au recunoscut.

— Bună ziua! bună ziua! îmi strigară cu furie. Unul din cei mai tineri – osândit la ocnă pe viață – cu fața lucitoare şi plumburie, mă privi cu invidie rostind:

— E fericit! Va fi tăiat! Adio, tovarăşe!

Nu vă pot destăinui ce s-a petrecut cu mine. Eram, într-adevăr, tovarăşul lor. Piața Grevei e sora Toulonului. Şi eram chiar mai prejos decât ei: îmi făceau cinste.

Mă înfiorai.

Da, tovarăşul lor! Câteva zile mai târziu, şi

le-aş fi putut oferi şi eu un spectacol.

Rămăsesem nemişcat la fereastră, ca paralizat. Dar văzând cele cinci rânduri că înaintează spre mine cu vorbe de o fioroasă bunăvoință şi auzind zornăitul tunător al lanțurilor, al strigătelor şi al paşilor, la picioarele zidului, mi se păru că acest nor de diavoli, îmi asediază nenorocita celulă.

Am scos un strigăt şi mă azvârlii cu violență asupra uşii. Dar n-am putut să fug.

Temnicerul trăsese zăvoarele pe dinafară. Am bătut, am strigat cu furie. Apoi, mi s-a părut că aud şi mai aproape, glasurile înspăimântătoare ale ocnaşilor. Parcă vedeam capetele lor hidoase la marginea ferestrei. Am scos şi al doilea strigăt de spaimă şi leşinai.

Capitolul XIV

Când m-am trezit era noapte. M-am trezit într-un pat sărăcăcios. Văzui la lumina unui opaiț care pâlpâia în tavan, alte paturi înşirate lângă zid. Am înțeles că mă aduseseră la infirmerie.

Am rămas câteva clipe treaz, dar fără gânduri şi fără amintiri, copleşit de fericirea de a fi într-un pat! Desigur că altădată, patul acesta de spital şi închisoare m-ar fi umplut

de dezgust şi milă. Dar nu mai eram acelaşi om.

Cearşafurile erau murdare şi aspre, iar pătura subțire şi găurită. Simțeam paiele prin pânza saltelei, dar ce-mi păsa! Mădularele mele puteau să se dezmorțească în voie pe aceste pânze groase. Sub pătura aceea subțire, frigul groaznic ce-mi pătrunsese până în măduva oaselor se risipea încet-încet. Am adormit din nou.

Mă deşteptă un zgomot mare. Se crăpa de ziuă. Zgomotul venea de-afară. Patul meu fiind lângă fereastră, m-am ridicat în capul oaselor să văd ce s-a întâmplat.

Fereastra dădea în curtea mare a închisorii. Curtea gemea de lume. Două rânduri de soldați abia izbuteau să țină liberă o potecă prin mulțime. Între aceste două rânduri de soldați, treceau încet, săltând la fiecare piatră, cinci căruțe mari, încărcate cu oameni: plasau ocnaşii.

Căruțele erau descoperite. Fiecare grup ocupa o căruță. Osândiții se aşezaseră de-o parte şi de alta a căruței; câte un paznic, în picioare, veghea cu puşca încărcată. Se auzeau fiarele zăngănind şi la fiecare zdruncinătură a căruței capetele ocnaşilor săltau şi picioarele li se bălăbăneau.

O ploaie măruntă şi pătrunzătoare licărea cerul şi le lipea pe genunchi pantalonii de pânză cenuşie. Din bărbile lungi şi din părul scurt curgea apa; obrajii li se învineţiseră. Dârdâiau şi scrâşneau din dinţi de frig şi de furie. De altfel nu se puteau mişca. Odată ferecat de acest lanţ, nu mai eşti decât o părticică din acest tot hidos, care se numeşte „cordon". Cătuşa condamnă la moarte inteligenţa şi animalul din noi, nu mai are nevoi şi trebuinţe decât la ore anumite. Aşa, nemişcaţi – cei mai mulţi pe jumătate goi – cu capetele descoperite şi picioarele atârnând, îşi începeau călătoria de douăzeci şi cinci de zile, îngrămădiţi în aceleaşi căruţe, îmbrăcaţi cu aceleaşi haine pe soarele fierbinte al lui cuptor, ca şi pe ploile reci ale lui brumar. S-ar spune că oamenii vor să împartă pe din două cu cerul, meseria lor de călăi.

Între mulţime şi osândiţii din căruţe se iscase un fel de convorbire îngrozitoare; înjurături şi ameninţări de o parte, blesteme de cealaltă. Dar la un semn al căpitanului, loviturile de baston căzură la întâmplare pe capetele şi umerii ocnaşilor, şi totul intră într-o linişte înşelătoare care se numeşte *ordine*. Dar ochii scăpărau de răzbunare, nenorociţii încleştându-şi pumnii pe genunchi.

Cele cinci căruțe escortate de jandarmi călări dispărură pe rând sub poarta înaltă şi rotundă a închisorii. O a şasea le urma, căruța în care se îngrămădise, una peste alta: căldări, gamele de aramă şi lanțuri de schimb. Câțiva paznici care întârziaseră la cantină, ieşiră într-un suflet să-şi ajungă trupa. Lumea se risipise. Spectacolul dispăru ca o nălucire. Auzeam cum se stinge în depărtare, încetul cu încetul, prin văzduh, scârțiitul greoi al roților şi picioarelor cailor, pe drumul pietruit spre Fontainebleau, plesnetele bicelor, zăngănitul lanțurilor şi urletele mulțimii care ura „cale bătută” ocnaşilor.

Şi acesta e pentru ei numai începutul!

Ce-mi spune mie, avocatul? Ocna! Ah, da: mai bine de o mie de ori moartea! Mai degrabă eşafodul decât ocna. Mai bine neantul decât iadul. Mai bine-mi dăruiesc gâtul cuțitului ghilotinei, decât lanțului paznicului! Ocna, Dumnezeule!

Capitolul XV

Din nenorocire nu eram bolnav. A doua zi a trebuit să ies din infirmerie. Celula mă reprimi.

Nu sunt bolnav! Într-adevăr sunt tânăr, sănătos şi puternic. Sângele curge în voie

prin vinele mele. Mădularele îmi ascultă toate poftele; zdravăn la trup şi la minte, sunt făcut pentru ca să vieţuiesc mult. Şi totuşi nu-i adevărat; sunt bolnav, bolnav de moarte, o boală pricinuită de mâna oamenilor.

De când am părăsit infirmeria, mă frământă o idee sfâşietoare, idee care mă înnebuneşte. Gândesc că dacă din infirmerie aş fi reuşit să fug. Doctorii şi surorile de caritate păreau că se interesează de mine. Să mori atât de tânăr şi de o atare moarte! Veghind la căpătâiul meu, parcă mă compătimeau. Dar de unde! Era numai curiozitatea! Şi-apoi oamenii aceştia, te vindecă de friguri, nu şi de osândă la moarte. Şi totuşi le-ar fi atât de uşor! O uşă deschisă! Ce ar pierde dânşii?

Nu mai am nicio nădejde. Apelul îmi va fi respins pentru că totul e în regulă. Martorii au declarat totul, vorbitorii au spus ce trebuia, avocaţii au pledat, iar juraţii au judecat bine. Pe mine nici nu m-au pus la socoteală. Numai că... Nu, e nebunie! Nicio nădejde. Recursul e o funie care te ţine atârnat deasupra prăpastiei: o auzi cum pârâie, destrămându-se mereu, până ce se rupe. Ca şi cum cuţitului ghilotinei i-ar trebui şase săptămâni ca să cadă.

Dacă m-ar graţia? Să mă graţieze? Prin ci-

ne? De ce? Cum? Nu se poate să mă grațieze. Trebuie pilde! cum spun dânşii.

Mai am doar trei paşi: Bicêtre, Conciergerie[2] şi piața Grevei.

Capitolul XVI

— În infirmerie am stat lângă o fereastră. Soarele apăruse din nou sau mai bine zis soarele pătrundea cât îi îngăduiau gratiile.

Stăteam acolo, cu capul între palme, care abia îl țineau, cu coatele pe genunchi. Mâhnirea mă îndoaie ca şi cum n-aş avea nici oase, nici membre şi nici muşchi în carne.

Duhoarea închisorii mă înăbuşea ca niciodată. Îmi mai vuia încă în urechi zornăitul lanțurilor. Mă simțeam ostenit cu desăvârşire. Credeam că bunul Dumnezeu se va îndura de mine şi-mi va trimite cel puțin o pasăre, ca să-mi ciripească pe marginea streaşinei.

Nu ştiu dacă Dumnezeu sau necuratul miau împlinit dorința, dar în aceeaşi clipă auzii înălțându-se spre fereastra mea un glas, nu

---

[2] Închisoare care ținea de Palatul de Justiție din Paris. Acolo au fost închişi condamnații la moarte pe timpul Domniei Terorii (septembrie 1793 – iulie 1794).

de pasăre, ci mai plăcut; glasul limpede, proaspăt, catifelat al unei fete de cincisprezece ani. Am ridicat capul şi am ascultat cu lăcomie cântecul fetei.

Era o arie tărăgănată şi tristă, un fel de murmur jalnic:

Mă strecuram încet, pe strada Baros,
Vai de mine!
Când un erete[3] viclean
mă prinse numaidecât.

Nu găsesc cuvântul să-mi descriu dezamăgirea.

Vocea continuă:

Mă legă cu frânghii, când, din întâmplare,
Văzui pe drum un tâlhar înalt şi spătos.
Vai de mine! înalt şi spătos

— „Spune-i nevestei mele
că m-a lovit necazul;
mă duc la închisoare!”
Nevasta, mânioasă, îmi spuse:
— „Ce-ai făcut? Vai de mine

[3] Erete – sergent de stradă (argou).

— Mai nimic! Crede-mă!
Am omorât un om şi-apoi l-am jefuit.
Vai de mine! şi-apoi l-am jefuit,
Vai de mine!

Femeia, frumoasă şi plânsă
fugi la Versailles, la Majestatea Sa,
să-i dea o jalbă să mă scape,
Vai de mine! să mă scape,
Vai de mine,

— Nevastă, dacă vei reuşi să mă scapi,
ți-oi lua o scurteică de vulpe
şi pantofi roşii,
Vai de mine! Şi pantofi roşii
Vai de mine!

Dar regele atunci îi spuse supărat:
— N-am să-i iert,
ci-l voi face să joace pe-un loc fără podele
în văzduhul rece până ce va muri!
Vai de mine, până ce va muri
Vai de mine!

Fata fredonase cântecul cu un glas dulce, poate cel mai fermecător pe care l-a auzit vreo ureche omenească. Cântecul m-a mâhnit, m-a îngheţat, m-a distrus. Era îngrozitor

să auzi aceste cuvinte țâşnind dintr-o gură rumenă şi fragedă. Se asemănau cu balele unui melc prelinse pe petale de trandafir.

N-aş putea să precizez ce-am simțit: eram totodată rănit şi mângâiat. Graiul speluncilor şi al ocnei, acest jargon însângerat şi ciudat, acest argou scârbos însoțind un glas suav de fetiță, când cu accente de copil, când de femeie! toate aceste cuvinte întortocheate şi prost alcătuite, cântate cadențate, adevărate perle...

Ce infamă e închisoarea! Are un venin ce otrăveşte. Totul se vestejeşte aici, până şi cântecul unei fetițe de cincisprezece ani! Găseşti o pasăre şi-i vezi aripile pline de noroi, culegi o floare frumoasă şi o miroşi: pute.

Capitolul XVII

Ah! dacă aş evada, ce-aş mai alerga pe câmp! Nu, nu trebuie să alerg. Ar trezi bănuieli: Dimpotrivă: să merg încet, cu capul în sus, cântând. Dacă aş avea o bluză albastră cu roşu m-aş strecura neobservat, căci toți zarzavagii din împrejurimi o poartă.

Aproape de Arcueil pe marginea bălții e un tufiş. Când eram în liceu, veneam cu prietenii, să prind broaşte, în fiecare joi. Mă voi ascunde acolo până seara. Când se va înnop-

ta, voi continua să fug. Voi pleca la Vincennes. Nu! Râul mă va împiedica. Voi merge la Arpajon. Ar fi mai bine s-o iau spre Saint-Germain, şi să mă duc la Havre de unde voi putea pleca în Anglia. Nu-mi pasă! S-ajung la Longjumeau. Trece un jandarm; îmi cere actele... Sunt pierdut!

Ah! visător nefericit, sfărâmă întâi zidurile groase de trei coți, care te închid! Moartea! Moartea! Moartea!

...Şi când mă gândesc că demult am venit la Bicêtre – eram copil pe-atunci – să văd fântânile mari şi nebunii..

Capitolul XVIII

Pe când scriam toate acestea, lampa se stinse.

Se crăpa de ziuă. Orologiul bisericii a bătut şase ceasuri.

Ce înseamnă aceasta? Temnicerul a intrat în celulă, şi-a scos şapca şi m-a salutat cerându-mi iertare că mă deranjează. M-a întrebat, îndulcindu-şi glasul, de obicei aspru, ce doresc să mănânc.

M-au cuprins fiorii. Oare a sosit clipa?

Capitolul XIX

Da! E azi!

Chiar directorul închisorii a venit să mă vadă. M-a întrebat dacă am vreo dorință sau vreo nevoie. Mi-a exprimat credința că n-am motiv să mă plâng de el sau de inferiorii lui. Apoi m-a întrebat cu interes de sănătate şi de felul în care mi-am petrecut noaptea. Părăsindu-mă, mi-a spus *domnule!*

E pentru azi...

Capitolul XX

Directorul închisorii crede că n-am motive să mă plâng de el sau de inferiorii lui. Are dreptate. Ar trebui să nu mă plâng. Ei şi-au făcut datoria: m-au păzit bine şi-apoi s-au arătat destul de cumsecade la venirea şi la plecarea mea. Nu-i aşa că ar trebui să mă declar mulțumit?

Temnicerul acesta, cu zâmbetul blajin, cu vorbe mângâietoare, cu privirea care linguşeşte şi spionează, cu mâini mari şi butucănoase, e închisoarea întrupată, e Bicêtre preschimbat în om. Orice e închisoare în jurul meu. Găsesc închisoarea în toate formele. Acest zid e închisoarea de piatră. Uşa e închisoarea în lemn. Paznicii? Închisoarea în carne şi oase. Închisoarea e o ființă groaznică, întreagă, de nedespărțit, jumătate casă, jumătate om. Mă încolăceşte, mă înlănțuie,

ca un şarpe. Mă închide în ziduri de piatră, mă zăvorăşte sub lacăte de fier şi mă păzeşte cu ochii de temnicer.

Ah! nenorocitul ce voi ajunge? Ce vor face din mine?

Capitolul XXI

Acum m-am liniştit. Totul se apropie de sfârşit. Am scăpat de groaznica nelinişte în care mă aruncase vizita directorului. Căci mărturisesc, mai nădăjduiam încă. Acum, mulțumesc lui Dumnezeu, nu mai sper nimic.

Iată ce s-a întâmplat:

Când a bătut şase şi jumătate, ba nu, şase şi un sfert, s-a redeschis uşa celulei. Intră un bătrân, cu capul alb, îmbrăcat cu o redingotă neagră. Descheindu-şi redingota, am văzut un antreu şi un guler. Era preotul.

Se aşeză în fața mea, zâmbind binevoitor. Apoi, ridicându-şi capul, îşi înălță ochii spre cer, adică la tavanul celulei. L-am înțeles.

— Fiule, mi-a spus, eşti pregătit?

I-am răspuns cu glas stins:

— Nu sunt pregătit, dar aştept...

Între timp privirea mi se tulbură, o sudoare rece cuprinzându-mi trupul. Simțeam cum îmi zvâcneau tâmplele şi cum îmi vâjâie

urechile.

Pe când mă clătinam pe scaun, ca un om ameţit de băutură, bătrânul îmi vorbea, sau cel puţin aşa mi s-a părut; mi-amintesc că i-am văzut că i se mişcă buzele, că descrie mişcări ciudate cu mâinile şi că ochii îi scânteiază.

Uşa s-a deschis pentru a doua oară. Zgomotul zăvoarelor ne-a smuls, pe mine din încremenire, pe el din cuvântare. Un bărbat în haină neagră, însoţit de directorul închisorii, se înfăţişă înaintea mea, salutându-mă respectuos. Omul acesta avea întipărită pe chip tristeţea oficială a slujbaşilor de la pompele funebre. Ţinea un sul de hârtie în mână.

— Domnule, îmi spuse el, zâmbind cu politeţe, sunt portărel la Curtea regală a Parisului. Am cinstea să vă aduc o veste din partea domnului procuror general.

Prima zguduitură trecuse. Sângele rece îmi revenise.

— Chiar domnul Procuror General mi-a cerut atât de grabnic capul? Mare cinste pentru mine că mi-a scris. Nădăjduiesc că moartea mea îi va produce mare plăcere. Căci nu-mi închipui s-o fi cerut cu atâta înflăcărare dacă îi era indiferentă.

După ce am rostit acestea, reluai cu glas hotărât:

— Citeşte, domnule!

Începu să-mi citească un text lung, cântând la sfârşitul fiecărui rând şi oprindu-se în mijlocul fiecărui cuvânt. Era respingerea apelului.

— Sentința se va executa azi în piața Grevei! adăugă el când sfârşi, fără să-şi ridice ochii de pe hârtia timbrată. La ora şapte şi jumătate fix, vom pleca la Conciergerie. Dragă domnule, veți binevoi să mă urmați?

De câteva clipe nu-l mai ascultam. Directorul vorbea cu preotul, care-şi ațintise privirea pe hârtie; eu mă uitam la uşa care rămăsese întredeschisă...

„Ah! păcătoşii! patru soldați pe săliță!”

Portărelul îmi repetă întrebarea, privindu-mă:

— Când doriți! i-am răspuns eu. Cu voia dumneavoastră!

El mă salută, spunând:

— Voi avea cinstea să vă revăd peste o jumătate oră.

Mă lăsară singur.

Un mijloc să fug, Dumnezeule! Un mijloc! Oricare! Trebuie să fug! Trebuie! repede pe uşă, pe fereastră, prin tavan, chiar dacă ar

trebui să-mi las carnea pe stâlpi.

Ah! Ce furie, ce blesteme! Îți trebuie luni de zile să găureşti aceste ziduri cu unelte bune. Şi eu n-am nici măcar un cui, nici măcar o oră!

Capitolul XXII

Iată-mă *transferat* la Conciergerie, cum spune procesul verbal.

Călătoria merită să fie povestită. Bătuse ceasul şapte şi jumătate când portărelul s-a arătat din nou în pragul celulei.

— Domnule, îmi spuse el, vă aştept.

Vai! Şi el şi alții!

Mă sculai făcând un pas. Mi se păru că nu voi reuşi să merg, într-atât de greu mi-atârna capul. Picioarele îmi şovăiau, sleite de puteri. Totuşi m-am recules şi păşii mai departe, cu hotărâre. Înainte de-a părăsi celula, i-am aruncat o ultimă privire. Îmi iubeam celula şi apoi o lăsam goală şi deschisă, ceea ce dă unei celule o înfățişare ciudată. De altfel, nu va rămâne goală mult timp.

— Chiar în astă seară aşteptăm un musafir! spuneau temnicerii. Curtea cu juri ne trimite un alt osândit!

Duhovnicul mă ajunse la cotitura sălii. Tocmai mâncase.

Ieşind din temniță, directorul îmi strânse drăgăstos mână şi întări escorta mea cu încă patru soldați.

În fața uşii de la infirmerie, un bătrânel care trăgea să moară, îmi strigă:

— La revedere şi pe curând!...

Am ajuns în curte. Respirai adânc şi aerul proaspăt mă învioră.

N-am mers mult în aer liber. O trăsură de poştă, un fel de cabrioletă – aceeaşi care mă adusese – aştepta în prima curte. Trăsura era împărțită în două, printr-un grilaj de fier. Fiecare despărțitură are câte o uşă, una înainte, alta în spatele cabrioletei, care e atât de murdară, de neagră şi de prăfuită, încât chiar dricul primăriei pare mai frumos.

Înainte de-a mă îngropa în acest mormânt cu două roți, aruncai o privire în curte, una din acele priviri deznădăjduite, în fața căreia şi zidurile s-ar fi prăbuşit. Curtea, un fel de piață cu arbori, era populată. Mai mulți spectatori, decât ocnaşi. S-a şi ivit mulțimea!

Ca şi în ziua când plecaseră ocnaşii, cădea o ploaie rece de toamnă, care continuă şi-acum când scriu şi care va cădea fără îndoială toată ziua. Poate va ține mai mult decât mine.

Drumurile se desfundaseră. Curtea era

plină de băltoace şi noroi. M-am bucurat văzând mulțimea în noroi.

Ne-am urcat, portărelul şi un jandarm în față; preotul, eu şi jandarmul în spate. Patru jandarmi călăreau în jurul trăsurii. Astfel că, fără vizitiu, opt oameni însoțeau un singur condamnat.

Pe când mă urcam, o bătrână cu ochii cenuşii spuse:

— Îmi place mai mult, decât exodul ocnaşilor.

Înțeleg. E un spectacol pe care-l cuprinzi dintr-o ochire; îl vezi mai de-aproape, şi-i tot atât de frumos şi de comod. Nimic nu te distrage. Un singur om, pe-ai cărui umeri apasă atâta mizerie, ca şi asupra tuturor ocnaşilor laolaltă. Numai că mizeria aceasta prea puțin răspândită, pare o licoare mai concentrată şi mai gustoasă.

Trăsura a pornit cu un zgomot surd, trecând pe sub bolta porții principale. Apoi a ieşit în stradă, porțile mari şi grele ale închisorii Bicêtre închizându-se în urma ei. Mă simțeam cuprins de toropeală, ca un om căzut în letargie care nu poate să se mişte sau să strige, dar care aude cum se prăbuşesc peste racla lui bulgării de pământ. Auzeam vag clinchetul zurgălăilor sunând în cadență

şi pe apucate, roţile de fier huruind pe pavaj, galopul sonor al jandarmilor în jurul căruţei şi biciul vizitiului, şuierând. Toată acestea îmi păreau un vârtej ce mă duce.

Mi-aruncai ochii prin zăbrelele unei ferestruici, fixându-i maşinal pe-o inscripţie cu litere mari deasupra porţii principale a închisorii Bicêtre: *Azil de bătrâni*.

— Iată, exclamai eu, există şi oameni care îmbătrânesc aici.

Când suntem pe jumătate adormiţi, creierul se înnămoleşte într-o singură preocupare; răstălmăcii această idee în fel şi chip şi în toate sensurile. Dar căruţa trecând pe şosea priveliştea se schimbă. Turnurile de la Notre-Dame se iveau albastre şi şterse în ceaţa Parisului. Gândurile îşi schimbară direcţia numaidecât. Devenisem o maşină ca şi trăsura.

— Ah, turnul de la Notre-Dame! Cei care stau în turn, acolo unde e drapelul, vor vedea bine, exclamai eu râzând prosteşte.

În clipa aceea, pare-mi-se, preotul începu din nou să-mi vorbească. L-am lăsat. Aveam în urechi zgomotul roţilor, galopul cailor, biciul vizitiului. Ce-mi păsa dacă se mai adăuga ceva...

Ascultam în tăcere această năvală de cuvinte sterpe, care-mi adormeau gândul, ca

murmurul unei fântâni. Treceau pe dinaintea mea, mereu deosebite, mereu aceleaşi, ca şi ulmii încovoiați de pe marginea şoselei, când deodată vocea seacă şi aspră a portărelului, aşezat în față mă zgudui pe neaşteptate.

— Ei bine, domnule abate, întrebă el cu un accent aproape vesel, ce noutăți mai ştii?

Vorbind astfel se întoarse către preot.

Duhovnicul, care-mi vorbea fără întrerupere, nu-i răspunse: zgomotul trăsurii îl asurzise.

— Hei, hei! reluă portărelul, ridicând glasul ca şi cum ar fi încercat să acopere huruitul roților, afurisită trăsură!

Într-adevăr, afurisită.

— Fără îndoială că din pricina zgomotului nu se mai aude nimic, continuă el. Ce voiam să spun? Fii drăguț şi aminteşte-mi ce voiam să-ți spun? Ah! nu ştii marea noutate a zilei?

Am tresărit ca şi cum s-ar fi vorbit de mine.

— Nu! spuse preotul, care-l auzise în sfârşit. N-am avut timp să citesc ziarele de azi dimineață. Le voi citi diseară. Când sunt ocupat toată ziua, las vorbă portarului să-mi păstreze ziarele şi le citesc la întoarcere.

— Ba, reluă portărelul, nu se poate să nu

ştii asta! Noutatea Parisului! Noutatea de azi dimineață!

Luai vorba:

— Cred c-o ştiu.

Portărelul mă privi.

— Dumneata! Adevărat! Ei să auzim!

— Eşti curios! îi spusei.

— De ce domnule? răspunse portărelul. Fiecare cu părerile lui politice. Vă stimez prea mult pentru ca să cred că n-o aveți pe-a dumneavoastră. În ce mă priveşte, sunt de părere că trebuie să restabilim Garda Națională. Am fost sergent în compania mea. Ce vremuri frumoase!...

Îl întrerupsei:

— Nu credeam că e vorba despre Garda Națională.

— Dar despre ce? Ai spus că ştii noutatea...

— Vorbeam despre alta de care se ocupă azi Parisul.

Nătărăul n-a înțeles. Îi ațâțasem curiozitatea.

— Altă noutate? Dar de unde ai aflat-o?

— Care e, domnule dragă? Dumneata o ştii, domnule abate? Eşti mai la curent decât mine? Spune-mi-o, te rog. Despre ce-i vorba? Vezi, îmi plac noutățile. Le povestesc domnu-

lui preşedinte, care mă bate, mulțumit, pe umăr!

Şi adăugă o sumedenie de fleacuri, întorcându-se când spre mine, când spre preot. Eu nu-i răspundeam decât ridicând din umeri.

— Ei bine, îmi spuse el, ce crezi?

— Că nu voi mai avea nicio părere astă seară.

— Ah! asta-i răspunse el. Haida-de! Prea eşti trist! Domnul Castaing vorbea…

Apoi continuă după o clipă de tăcere:

— L-am însoțit pe domnul Papaveine. Purta caschetă de lutru şi-şi fuma țigara. Cât despre tinerii din La Rochelle, nu vorbeau decât între dânşii. Dar vorbeau.

Mai făcu o pauză şi apoi urmă:

— Nişte nebuni! Nişte înflăcărați! Aveau aerul că disprețuiesc toată lumea. Pe dumneata te găsesc prea îngândurat, tinere!

— Tinere! exclamai eu! Sunt mai bătrân decât dumneata! Fiecare sfert de oră mă îmbătrâneşte cu un an.

El se întoarse spre mine şi după ce mă privi câteva clipe cu o uimire prostească, începu să mormăie greoi

— Haida-de! Vrei să râzi de mine! Mai bătrân decât mine? Aş putea să-ți fiu bunic!

— Nu râd! i-am răspuns eu cu seriozitate.

Îşi deschise tabachera.

— Ține domnule şi nu fi supărat! Ia puțin tabac şi nu mă duşmăni.

— Nu te teme. Şi de altfel nu voi fi supărat prea mult timp.

În clipa aceea tabachera pe care mi-o întinsese, se lovi de zăbrelele ce ne despărțeau. O zguduitură o aruncă deschisă la picioarele jandarmului.

— Blestemat grilaj! strigă portărelul.

Şi se întoarse spre mine.

— Ei bine, să nu mă necăjesc? Mi s-a vărsat tot tabacul.

— Eu voi pierde ceva mai mult decât dumneata! îi răspunsei zâmbind.

Încercă să-şi adune tabacul, mormăind printre dinți:

— Mai mult decât mine! E uşor de spus! Fără tabac până la Paris? E groaznic!

Duhovnicul rosti câteva cuvinte de mângâiere.

Nu ştiu dacă-l preocupa ceva, dar mi se păru că şi-a uitat urmarea discursului început.

Încet, încet, se încinse o convorbire între preot şi portărel. I-am lăsat să vorbească de-ale lor şi mi-am dat frâu liber gândurilor.

Ajung la barieră, gândurile continuau să mă hărțuiască. Dar mi se păru că Parisul e mai zgomotos ca de obicei.

Trăsura se opri o clipă înaintea barierei. Vameşii oraşului o cercetară. Dacă-ar fi fost o oaie sau un bou de dus la abator, ar fi trebuit să le arunci o pungă cu bani. Dar capul unui om nu se plăteşte! Trecurăm...

După ce am străbătut bulevardul, căruța se înfundă, hodorogind, pe străzile vechi şi întortocheate, ale mahalalei Saint Marceau şi Cité care şerpuiesc ca drumurile unui furnicar. Pe caldarâmul acestor străzi strâmte, mersul trăsurii deveni atât de zgomotos şi de repede încât nu mai auzeam nimic din afară. Privind pe ferestruică, mi se păru că valul de trecători se opreşte să privească trăsura şi cete de copii se țin după ea. Mi se păru de asemenea că văd pe la colțuri, ici şi colo, câte un bătrân sau o femeie zdrențăroasă, – câteodată pe amândoi împreună – ținând în mâini un mănunchi de foi tipărite, pe care trecătorii le cereau, gesticulând.

* * *

Când am ajuns în curtea Conciergeriei, bătu ora opt şi jumătate la ceasul Palatului. Văzând aceste scări mari, aceste bisericuțe

înnegrite, aceste geamuri fioroase, am îngheţat. Când se opri trăsura, crezui că şi bătăile inimii vor înceta.

Mi-am adunat puterile. Uşa se deschise cu iuţeala fulgerului. Am sărit jos din închisoarea mergătoare şi mă afundai cu paşi mari, sub boltă printre două rânduri de soldaţi. Pe unde trecusem, se şi adunase lumea.

Capitolul XXIII

Cât timp am păşit prin sălile publice ale Palatului de Justiţie, m-am simţit aproape liber şi în voie. Dar când mi se deschiseră porţile joase, scările secrete, coridoarele interioare, suliţele lungi, înăbuşitoare şi întunecate, unde nu pătrund decât cei care osândesc şi cei osândiţi, sângele rece mă părăsi cu desăvârşire.

Portărelul mă însoţea pas cu pas. Preotul plecă pentru ca să se întoarcă după două ore: avea treburi.

Întâi în cabinetul directorului, în ale cărui mâini mă predară. Era un schimb. Directorul rugă pe portărel să aştepte o clipă, spunând că îi va da un *vânat*, pe care trebuie să-i ducă numaidecât la Bicêtre. Era, fără îndoială, osânditul de azi, acel care va dormi peste noapte pe grămezile de paie pe care eu nu

avusesem timp să le uzez.

— Bine! spuse portărelul, voi aştepta. Vom scrie amândouă procesele-verbale deodată şi vom sfârşi mai repede.

Până una alta m-au dus într-o odăiță alăturată de aceea a directorului. Acolo, mă lăsară singur, după ce au încuiat cu grijă uşa.

Nu ştiu la ce gândeam şi nici cât timp am stat acolo, când o răbufnire bruscă şi puternică, de râsete, mă trezi din picoteală.

Am ridicat ochii, tresărind. Nu eram singur în celulă: văzui un om cam de vreo cincizeci de ani, de statură potrivită, zbârcit, adus de spate şi cărunțit, cu mădulare scurte şi groase, cu o privire piezişă, pe-a cărui față se sleise un zâmbet amar. Era murdar, zdrențăros, aproape gol, respingător la vedere. Pesemne că au deschis uşa şi l-au aruncat înăuntru, fără să fi observat. Dacă şi moartea ar putea veni la fel!...

Ne-am privit câteva clipe, omul lungindu-şi râsul care părea un rânjet, eu pe jumătate înspăimântat.

— Cine eşti? l-am întrebat în cele din urmă.

— Caraghioasă întrebare! Unul „proaspăt”.

— Un proaspăt! Ce vrei să spui?

Întrebarea mea îi mări veselia.

— Înseamnă, strigă el, într-o izbucnire de râs că *gealatul* va arunca în *paner sorbona* mea peste şase săptămâni, cum va face cu căpățâna ta peste şase ceasuri! Ha! ha! Mi se pare că înțelegi acum.

Într-adevăr, mă îngălbenisem şi părul mi se ridicase măciucă. Era „celălalt”, osânditul de azi, cel pe care-l aşteptau la Bicêtre, moştenitorul meu.

El continuă:

— Ce vrei? Iată povestea mea. Sunt feciorul unui tâlhar de seamă. *Charlot*[4] supărându-se, s-a hotărât într-o zi să-i strângă puțin gâtul cu cravata. Era pe vremea când din mila lui Dumnezeu domnea spânzurătoarea. La şase ani am rămas fără tată şi fără mamă. Vara mă tăvăleam prin praf la marginea şoselelor pentru ca să mi se arunce un ban prin uşa poştalioanelor. Iarna, umblam desculț prin noroaie, suflând în degetele înghețate. Mi se vedeau pulpele prin pantaloni. La nouă ani am început să fac fel de fel de *şmecherii*; din când în când goleam o *adâncă*[5] sau şterpeleam un *cojoc*. La zece ani eram

[4] Charlot – călăul (argou).

[5] Adâncă – buzunar (argou).

caramangiu[6]. Apoi am legat prietenii: la şaptesprezece ani ajunsei un *găman*[7]. Spărgeam câte-o dugheană, făuream o *întorcătoare*[8]. Prinzându-mă, m-au trimis să vâslesc *în marină*[9]. Ocna e aspră. Să dormi pe jos, să bei apă chioară, să mănânci pâine neagră, să târăşti o ghiulea afurisită, care nu foloseşte la nimic! Şi-apoi loviturile de baston şi focul arzător al soarelui!… Pe urmă m-au tuns, eu, care aveam un păr castaniu atât de frumos! Nu mai socotesc!… Mi-am făcut osânda. Cincisprezece ani… împlinisem treizeci şi doi de ani. Într-o dimineață mi se dădu o foaie de drum şi şaizeci şi şase de franci pe care-i strânsesem în cei cincisprezece ani de galeră, muncind şaisprezece ore pe zi, treizeci de zile pe lună şi douăsprezece luni pe an: în sfârşit, voiam să devin cinstit cu cei şaizeci şi şase de franci ai mei. Sub zdrențele mele se ascundeau sentimente mai frumoase decât sub sutana unui popă. Dar să dea dracii în el de paşaport. Era galben şi se scrisese deasupra: *ocnaş liberat*. Trebuia să-l arăt pretutin-

[6] Caramangiu – borfaş (argou).
[7] Găman – hoț (argou).
[8] Întorcătoare – cheie (argou).
[9] În marină – la galere (argou).

deni pe unde treceam şi să-l prezint în fiecare opt zile primarului din satul unde mă siliseră să trăiesc. Frumoasă recomandație! Ocnaş! Înspăimântam lumea; copilaşii fugeau; mi se încuiau porțile. Nimeni nu voia să-mi dea de lucru. Am mâncat cei şaizeci şi şase de franci ce-i agonisisem. Trebuia să trăiesc şi dacă îmi arătam brațele de muncă, mi se închideau uşile, îmi ofeream ziua pentru şaptezeci şi cinci de bani, pentru cincizeci de bani, pentru douăzeci şi cinci de bani. De fel. Ce să fac? Într-o zi mă răzbi foamea. Am dat un pumn în geamul unei brutării şi pusei laba pe o pâine. Brutarul m-a prins! N-am mâncat pâinea, dar căpătai ocnă pe viață, cu trei litere, de foc pe umăr. Ți le arăt dacă vrei. Această judecată se numeşte *recidivă*. Iată-mă deci din nou la fund înapoiat. M-a dus la Toulon, de astă-dată cu *scufiile verzi*[10]. Trebuia să fug. Şi cum? N-aveam decât să găuresc trei ziduri, să tai două lanțuri şi toate acestea cu un cui. Fugii. Tunul bubui de alarmă, căci noi, aceştia suntem îmbrăcați în roşu, ca episcopii din Roma, şi se trage cu tunul când plecăm. Tunul se pierdu în vânt. De data aceasta scăpasem de paşaportul gal-

[10] Scufii verzi – ocnaşi pe viață (argou).

ben, dar n-aveam bani. Întâlnii tovarăşi care îşi ispăşiseră pedeapsa şi tăiau frunză la câini. *Cornul*[11] lor îmi propuse să intru în ceată. Făceau *vărsături pe alergătură*[12]. Am primit şi mă apucai de *măcelărie*[13] ca să trăiesc. Trecea când o diligență, când un poştalion, când un negustor de vite călare. Luam banii, dădeam drumul la întâmplare vitelor sau trăsurii şi îngropam omul sub un copac, în aşa fel încât să nu-i rămână picioarele pe-afară. Apoi bătătoream groapa, să nu pară pământul de curând săpat. Am îmbătrânit ascunzându-mă prin hățişuri, dormind sub cerul liber, gonit prin pădure, dar cel puțin stăpân pe mine. Toate au un sfârşit şi mai ales deprinderea aceasta. *Negustorii de şireturi*[14] au pus într-o noapte mâna în gâtul nostru. *Veştejiții*[15] mei au tulit-o; eu, mai bătrân, am rămas în ghearele acestor cotoi cu şepci galonate. M-au adus aici. Suisem până acum toate treptele scării afară de una. A fura o

[11] Cornul – şeful (argou).

[12] A face vărsături pe alergătură – a ucide (argou).

[13] Măcelărie – a ucide (argou).

[14] Negustorii de şireturi – jandarmii (argou).

[15] Veştejiții – tovarăşii (argou).

batistă sau a omorî un om, era totuna pentru mine. Îmi mai rămăsese o *recidivă* de aplicat: să trec pe la *cosaş*[16]. „Afacerea” s-a terminat repede. Pe legea mea simțeam că îmbătrânesc. Taică-meu s-a *însurat cu văduva*[17]. Eu mă retrag la *mânăstirea Muntele părerilor de rău*[18], iacă tovarăşe!

L-am ascultat îngrozit. El începu să râdă şi mai tare şi încercă să mă apuce de mână. M-am cat înapoi.

— Prietene, îmi spuse el, nu pari un om curajos. Nu cumva să-ți pierzi cumpătul în fața *mângâioasei*[19]. Vezi tu, e un moment greu când treci *tabla*[20]. Dar fuge repede! Aş vrea să fiu acolo să-ți arăt ce uşor te cureți... Mii de sfinți! Nu voi mai face recurs, dacă ar vrea să mă „cosească” azi odată cu tine. Acelaşi popă ne-ar sluji pe amândoi. Mi-i tot una dacă te urmez, Vezi? sunt un băiat bun. Hai, ia spune-mi: vrei să-mi fii prieten?

---

[16] Cosaş – călău (argou).

[17] A se însura cu văduva – a fi spânzurat (argou).

[18] Mânăstirea Muntele părerilor de rău – ghilotina (argou).

[19] Mângâioasa – moartea (argou).

[20] Tabla – Piața Grevei (argou).

Înaintă cu un pas spre mine.

— Domnule, îi spusei eu, îndepărtându-l, îți mulțumesc.

Izbucni din nou în râs.

— Ah! ah! domnule, mătăluță eşti un marchiz! Aha! un marchiz!

Îl întrerupsei:

— Prietene, am nevoie să mă reculeg! Lasă-mă.

Seriozitatea glasului meu îl puse pe gânduri. Îşi mişcă capul încărunțit şi aproape chel, scărpinându-şi cu unghiile pieptul păros ce se vedea prin cămaşa descheiată:

— Înțeleg! murmură el printre dinți. Îți trebuie un *mistreț*[21]!...

Apoi adăugă sfios, după câteva clipe de tăcere:

— Iată, dumneata eşti un marchiz! Foarte bine. Ai o haină frumoasă care nu-ți va mai folosi. O va lua călăul. Dă-mi-o mie. Am s-o vând să-mi cumpăr tutun.

Mi-am scos haina şi i-am dat-o. Bătu din palme cu o bucurie copilărească, dar spuse numaidecât văzând că sunt în cămaşă şi că tremur:

— Ți-i frig, domnule. Pune-ți asta! Plouă şi

[21] Mistreț – preot (argou).

te vei uda. Şi-apoi trebuie să arăţi ca lumea în căruţă.

Vorbind astfel, îşi scoase haina de lână cenuşie şi mi-o puse în mână.

Nu mă împotrivii.

M-am sprijinit de zid şi n-aş putea să spun ce impresie îmi stârnise omul acesta, care cerceta cu luare aminte haina ce i-o dădusem, scoţând strigăte de bucurie.

— Buzunarele sunt noi! Gulerul nu-i ros! Voi căpăta pe puţin cincisprezece franci. Ce fericire! Tutun pentru şase săptămâni!

Uşa se deschise. Veneau să ne caute pe amândoi; pe mine să mă conducă în odaia unde osândiţii îşi aşteaptă ceasul; pe el să-i ducă la Bicêtre. Se aşeză, râzând în mijlocul soldaţilor care trebuiau să-i ia şi le spuse:

— Da! Da! Să nu vă înşelaţi! Am schimbat hainele, eu şi domnul. Nu cumva să mă luaţi în locul lui. Drace! Nu mi-ar plăcea, acum când am cu ce să cumpăr tutun!

Capitolul XXIV

Acest pungaş bătrân mi-a luat redingota, căci eu nu i-o dădusem şi mi-a lăsat o zdreanţă, un surtuc scârbos. Ce mutră voi avea cu el?

Nu l-am lăsat să-mi ia haina din nepăsare

sau milă, ci pentru că era mai voinic decât mine. Dacă l-aş fi refuzat m-ar fi stâlcit cu pumnii lui zdraveni.

Ah, milă? Mă stăpâneau porniri rele. Aş fi vrut să-i strâng de gât pe hoțul acesta bătrân, să-l strivesc cu picioarele. Îmi simt inima clocotind de furie şi necaz. Cred că mi-a plesnit fierea. Moartea ne face răi.

Capitolul XXV

M-au dus într-o celulă: patru pereți, o fereastră cu zăbrele şi multe zăvoare la uşă, nici vorbă. Am cerut o masă, un scaun şi tot ce trebuie pentru scris. Mi s-au dat toate.

Am cerut un pat. Paznicul m-a privit cu o privire mirată, care parcă îmi spunea:

— Pentru ce?

Totuşi mi-am înjghebat într-un colț un pat din scânduri. În acelaşi timp a venit un jandarm să se instaleze în încăperea pe care ei o numesc *camera mea*. Nu cumva li-i teamă să nu mă sugrum cu salteaua?

Capitolul XXVI

E ora zece.

Sărmana mea fetiță! Peste şase ceasuri voi muri! Voi deveni un stârv pe care-l vor târî pe mesele reci ale morgii. Un cap – a cărui

mască va fi turnată în ipsos – de o parte; un trunchi disecat pe de altă parte; şi ce va mai rămâne, va umple un coşciug şi în urmă… la Clamart.

Iată ce vor face din tatăl tău aceşti oameni dintre care niciunul nu te urăşte; toți mă deplâng şi ar putea să mă scape. Mă vor ucide. Înțelegi tu, Marie? Mă vor ucide cu sânge rece, cu alai pentru binele obştesc! Ah! Dumnezeule mare!

Sărmană micuță! tatăl tău care te iubeşte atât, el care-ți săruta obrăjiorii albi şi parfumați, care-şi trecea necontenit mână prin buclele tale ca mătasea, care te îmbrățişa cu căldură, care te legăna pe genunchi şi îți împreuna seara mâinile să te rogi lui Dumnezeu.

Cine te va mai mângâia? Cine te va iubi? Toți copiii de vârsta ta vor avea tată. Tu nu! Cum te vei obişnui, copilul meu, să nu mai primeşti de Anul nou în dar jucării frumoase, bomboane şi sărutări? Cum vei răbda, nenorocită orfană, de foame?

Ah! dacă jurații ar fi văzut-o, cel puțin, pe drăguța mea Marie, ar fi înțeles că *nu trebuie să ucizi pe tatăl unui copilaş de trei ani*.

Şi când va îi mare (dacă va ajunge acea zi) ce va deveni?

Tatăl ei va fi o amintire a Parisului. Ea va roşi de numele ce-l poartă. Va fi dispreţuită, gonită, înjosită din pricina mea. Tocmai din pricina mea, care o iubesc din adâncul inimii. O, micuţa şi iubita mea Marie! E adevărat că te vei ruşina şi îngrozi de mine?

Nenorocitul de mine! Ce crimă am săvârşit şi ce crimă silesc societatea să făptuiască!

Ah! oare e adevărat că trebuie să mor înainte de asfinţit? Eu sunt acela? Eu? Larma surdă de strigăte ce se aude de afară, valul de lume veselă care se grăbeşte, jandarmii care se pregătesc prin cazărmi, preotul în sutană neagră, celălalt om cu mâinile înroşite... ei bine! pentru cine toate acestea? Va trebui să mor! eu care sunt aici, care trăiesc, mă mişc şi respir, care stau la această masă de han singuratic, şi care ar putea să fie oriunde, eu, în sfârşit, eu însumi care pipăi şi simt şi a cărui haină face cuta aceasta deaici!?

Capitolul XXVII

Măcar dacă aş şti cum trec, una după alta, clipele.

Dar ce groaznic! Nu ştiu.

Ghilotina?!

Ce nume îngrozitor! Nu înţeleg cum am

reuşit până acum să-l scriu şi să-l rostesc.

Combinația aceasta de nouă litere, înfățişarea lor anume făurită pentru ca să deştepte în noi un gând înspăimântător. Ah! medicul nenorocirii care a născocit-o, avea un nume predestinat[22].

Imaginea pe care o adaug acestui cuvânt scârbos, e ştearsă, nehotărâtă şi deci cu-atât mai fioroasă. Fiecare silabă e ca o piesă a maşinii. Construiesc şi dărâm neîncetat în gând îngrozitoarea schelă.

Nu îndrăznesc să întreb, dar e fioros să nu ştii cum arată şi nici cum… funcționează. Mi se pare că e o scândură cumpănită şi… te culci pe pântec: Ah! părul îmi va albi înainte de a-mi cădea capul!

Capitolul XXVIII

Totuşi am văzut-o o dată.

Treceam prin piața Grevei, în trăsură, într-o zi pe la unsprezece dimineața.

Lumea se îngrămădea în piață. Am scos capul pe portiță. Pe străzi femei, bărbați, copii. Unii se urcaseră pe ziduri. Deasupra capetelor văzui un fel de estradă da lemn roşu

[22] E vorba de Gillotin, un medic francez, care a inventat maşina care-i poartă numele.

pe care o înălțau trei oameni.

Trebuia executat un osândit şi în aceeaşi zi se construia şi maşina.

Am întors capul înainte de-a fi văzut. Alături de trăsură o femeie spunea copilului:

— Uite! Cuțitul alunecă prost! Trebuie să ungă şanțurile cu seu.

Desigur că s-au adunat aceiaşi oameni. A bătut ora unsprezece. Ei ung cuțitul cu grăsime...

Ah! de data aceasta nefericitul de mine, nu voi mai întoarce capul.

Capitolul XXIX

Ah! grațierea! Grațierea mea! Voi fi, poate grațiat. Regele nu mă urăşte. Să vină avocatul! Repede avocatul! Vreau mai bine ocna. Cinci ani de ocnă, douăzeci de ani sau pe viață cu fierul roşu. Dar lăsați-mi viața.

Un ocnaş se mişcă, umblă, se întoarce, vede soarele.

Capitolul XXX

Preotul s-a înapoiat.

Are părul alb, un aer foarte blând, şi chipul bun şi smerit. Într-adevăr e un om bun şi cumsecade. L-am văzut azi dimineață golindu-şi punga în mâinile întemnițaților. Dar de

ce glasul lui nu te mişcă? De ce nu mi-a spus încă nimic care să-mi izbească inteligența sau inima?

Dimineață am fost zăpăcit. De-abia am auzit ce-mi spunea. Totuşi cuvintele lui mi s-au părut searbede şi am rămas nepăsător; lunecau ca şi ploaia aceasta rece pe geamul înghețat.

Dar când a venit adineaori lângă mine, numai prezența lui şi m-a întărit.

— Iată singurul om care mi-a mai rămas! mi-am spus.

Şi m-a cuprins o sete arzătoare de cuvinte blânde şi mângâietoare.

Ne-am aşezat, el pe scaun, eu pe pat. Mi-a spus: *fiule*... Cuvântul acesta mi-a deschis inima. El a urmat:

— Fiule, crezi în Dumnezeu?

— Da, părinte!

— Crezi în sfânta biserică apostolică romană şi catolică?

— Din adâncul sufletului!

— Fiule, reluă el, parcă te-ai îndoi!

Începu să vorbească. A vorbit mult timp. Mi-a spus multe. Când i se păru că a sfârşit, se ridică şi mă privi stăruitor.

— Ei? mă întrebă el.

Mărturisesc că la început îl ascultasem cu

lăcomie, apoi cu atenţie, şi la sfârşit cu credinţă.

M-am ridicat şi eu.

— Părinte, i-am răspuns, lasă-mă singur, te rog!

Mă întrebă:

— Când să mă-ntorc?

— Îţi voi trimite vorbă!

Ieşi fără să rostească o vorbă, dar clătinând din cap, ca şi cum ar fi spus în sine:

„Un necredincios”.

Nu, n-am căzut atât de jos. Nu sunt un nelegiuit. Dumnezeu mi-i martor că mai cred doar în el. Dar ce mi-a spus oare, bătrânul? Nimic simţit. Nimic înduioşător. Nimic de plâns. Nimic din suflet. Nimic care să pornească din inima lui spre a mea. Nimic din al său pentru mine. Dimpotrivă, mi-a vorbit vag şi nehotărât, cu trufie acolo unde trebuie adâncime, umflat acolo unde se cere simplitate; un fel de discurs sentimental şi o bocire teologică. Ici şi colo câte o citaţie latinească. Sfântul Augustin, sfântul Grigorie, mai ştiu eu care? Şi-apoi avea mutra unuia care şi-a învăţat bine lecţia pe dinafară, repetând-o pentru a douăzecea oară. Parcă declama o poezie ce i se întipărise în minte. Nicio privire în ochi, nicio tremurare în glas, nicio miş-

care a mâinilor.

Şi cum s-ar putea să fie altfel? Doar este duhovnicul oficial al închisorii. Meseria lui? Să mângâie, să spovedească! Din aceasta trăieşte. Ocnaşii îi rabdă elocvenţa. El îi spovedeşte, îi însoţeşte pentru că aşa îi cere meseria. A îmbătrânit însoţind oameni la moarte. S-a obişnuit demult cu ceea ce înfioară pe alţii, părul lui ca argintul nu se mai zbârleşte de groază. Ocna şi eşafodul? Iată lucruri obişnuite pentru el. A ostenit. Desigur că are un catastif; cutare pagină pentru ocnaşi, cutare pagină pentru osândiţii la moarte. I se spune din ajun că va trebui să mângâie pe unul a doua zi, la cutare oră. Se întreabă ce-o fi: ocnaş sau un osândit la moarte? Îşi reciteşte pagina şi apoi se duce. Cei care pleacă la Toulon sau cei care pornesc şovăind, spre piaţa Grevei, înseamnă acelaşi lucru pentru el. Şi el e acelaşi lucru pentru dânşii...

Ah! să mi se caute mai degrabă un diacon tânăr, un preot bătrân, la întâmplare. Să-l ia din colţişorul unda stă la foc, citindu-şi cartea, pe cel care nu aşteaptă să i se spună:

— Un om trebuie să moară. Vino să-l mângâi dumneata. Trebuie să fii acolo când îi vor lega mâinile, când i se va tăia părul! Să te urci cu el în căruţă, să-i ascunzi cu sfânta

cruce, călăul. Să te zdruncine căruța, împreună cu el, până în piața Grevei. Să treci cu el prin mulțimea dornică de sânge. Să-l săruți la piciorul eşafodului şi să rămâi acolo până ce va cădea capul într-o parte şi trupul în cealaltă.

Să mi-l aducă abia răsuflând şi înfrigurat din cap până în picioare, să-i cadă în brațe, să îngenunchez la picioarele lui. Şi el să plângă împreună cu mine, să-mi vorbească cu înflăcărare. Atunci voi mângâia şi sufletul meu se va umple de-al lui. El îmi va cuceri sufletul; eu voi primi pe Dumnezeu!

Dar bătrânelul acesta ce e oare pentru mine? Ce sunt eu pentru el? Un individ nenorocit, o umbră cum a mai văzut atâtea! Un număr de adăugat la cifra execuțiilor.

Poate greşesc gonindu-l astfel. Poate e bun şi eu sunt rău. Hei! Dar vina nu-i a mea. Răsuflarea osânditului strică şi veştejeşte totul.

Mi s-a adus mâncare. Au crezut că am nevoie. O masă aleasă; un pui mi se pare şi încă ceva. Ei bine! Am încercat să mănânc. Dar prima îmbucătură am azvârlit-o! Atât de amară şi împuțită mi s-a părut.

Capitolul XXXI

A intrat un domn cu pălăria pe cap, care

abia mi-aruncă o privire. Desfăcu un metru şi începu să măsoare de jos în sus pietrele zidului, rostind cu glas tare: *când aşa!* când *aşa nu-i bine!*

Am întrebat pe jandarm cine e. Era un fel de sub arhitect, slujbaşul închisorii.

I-am trezit curiozitatea. Schimbă câteva cuvinte cu paznicul care-l însoțea. Îşi îndreptă o clipă privirea spre mine, dădu nepăsător din cap şi începu din nou să vorbească cu glas tare şi să măsoare.

Sfârşind se apropie de mine şi-mi spuse cu glas răsunător.

— Prietene, peste şase luni închisoarea va deveni mult mai bună!

Gestul lui părea că adaugă:

— Ce păcat că nu te vei bucura de ea!

Aproape că zâmbea. Am crezut o clipă că va râde de-a binelea de mine, aşa cum glumeşte mireasa în seara nunții.

Jandarmul care mă păzea, un soldat bătrân răspunse:

— Domnule, nu se vorbeşte aşa tare în odaia unui mort.

Arhitectul plecă. Am rămas acolo ca o piatră din cele pe care le măsurase.

Capitolul XXXII

Apoi mi se întâmplă ceva caraghios. Au venit să-l ia pe bunul meu jandarm bătrân. Eu, egoist şi nerecunoscător, nu i-am strâns măcar mână. L-a înlocuit un altul! un om cu fruntea bombată, cu ochi de bou şi fața ştearsă.

De altfel nici nu m-am uitat la el. Stăteam la masă cu spatele spre uşă; încercam să-mi răcoresc fruntea cu mâna şi gândurile îmi tulburau cugetul.

O lovitură uşoară pe umăr mă făcu să întorc capul. Era jandarmul cel nou cu care rămăsesem singur.

Iată cum a început să-mi vorbească:

— Ucigaşule, ai inimă bună?

— Nu! i-am răspuns eu.

Răspunsul meu, răstit, păru că-l zăpăceşte. Totuşi reîncepu şovăind:

— Nu-i nimeni rău numai pentru plăcerea de-a fi.

— De ce nu? i-am răspuns. Dacă numai atâta ai de spus, te rog, lasă-mă! Unde vrei să ajungi?

— Iartă-mă, ucigaşule; numai două cuvinte. Uite ce-i. Dacă ți-ar sta la îndemână să fericeşti pe un om sărman, fără să te coste ceva, ai şovăi?

Ridicai din umeri.

— Vii cumva de la Cherenton? Ți-ai ales un izvor ciudat de unde să-ți scoți fericirea. Eu să fericesc pe cineva?

Coborî glasul şi luă un aer tainic care nu se potrivea cu mutra lui idioată.

— Da, criminalule, da! Fericire şi noroc! Toate acestea îmi vor veni de la tine. Iată cum. Sunt un jandarm sărac. Slujba-i grea şi leafa mică. Calul pe care trebuie să-l îngrijesc, mă duce de râpă. Deci, joc la loterie pentru ca să ies la socoteală. Trebuie să încerci ceva. Până acum am pierdut mereu. Caut numere câştigătoare şi nimeresc alături. Joc pe 76. Iese 77. Zadarnic le caut. Nu vor să vină... Puțină răbdare, rogu-te. Voi sfârşi acum. Or, iată un prilej minunat pentru mine. Mi se pare – iartă-mă criminalule – că te cureți azi. De bună seamă că cei care mor sub cuțitul ghilotinei văd numerele de loterie mai dinainte. Îmi făgăduieşti că mâine seară vei veni? Ce-ai de pierdut? Şi să-mi dai trei numere, dar bune. Ai? Nu mă tem de stafii, fi liniştit. Iată adresa mea: Cazarma Copincourt, scara A, Nr. 26, în fundul sălii. Mă vei recunoaşte repede, nu-i aşa? Vino chiar astă seară, dacă ți-i la îndemână.

Nu l-aş fi învrednicit cu un răspuns pe

acest nătărău dacă o rază de nădejde nu mi-ar fi încolțit în minte.

Eram în culmea disperării şi-mi închipuiam că voi sfărâma lanțul ca un fir de păr.

— Ascultă, îi spusei eu, prefăcându-mă, te voi face mai bogat decât regele. Vei câştiga milioane. Dar cu o condiție.

El căsca prosteşte ochii.

— Care! care? Oricare vrei, criminalule!

— Îți făgăduiesc patru numere, dar schimbă-ți hainele cu ale mele.

— Dacă nu-i decât atât!... strigă el descheindu-şi tunica.

M-am ridicat de pe scaun, privindu-i toate mişcările. Inima îmi bătea să se spargă. Vedeam porțile deschizându-se în fața uniformei jandarmului, viața, strada şi palatul Justiției în urma mea!

Dar se întoarse cu un aer de netot.

— Nu cumva vrei să ieşi de aici?

Îmi dădui seama că totul se surpă. Totuşi am încercat o ultimă sforțare, destul de nefolositoare şi netoată:

— Ba da, i-am spus, dar te bate norocul.

M-a întrerupt.

— A nu! nu se poate! Şi numerele mele? Pentru ca să fie bune, trebuie să mori...

Mă aşezai din nou, mut şi mai deznădăj-

duit încă.

Capitolul XXXIII

Am închis ochii, îngropându-mi fruntea în palme. Încercai să înlocuiesc prezentul prin amintirile copilăriei şi tinereții. Îmi reveniră, una câte una, blânde, liniştite şi vesele, ca nişte insule înflorite în torentul gândurilor negre şi tulburi ce mi se învârtesc prin minte.

...Mă revăd copil, şcolar vesel şi curat, jucându-mă, alergând şi zburdând laolaltă cu frații mei pe potecile înverzite ale grădinii sălbatice unde mi-am petrecut primii ani. Ah! iată şi vechea mănăstire care străpunge cu creştetu-i plumburiu bolta întunecată de la Vale de Grâce.

...Patru ani mai târziu... Mă revăd tot copil, dar visător şi pătimaş. În grădina singuratică e o fetiță.

Micuța spaniolă, cu ochii mari şi părul lung pe spate, cu pielea smeadă şi aurită de soare, cu buzele roşii şi obrajii rumeni. O andaluză de paisprezece ani, Pepa.

Mamele ne-au lăsat să alergăm, dar noi ne plimbam. Ne-au spus să ne jucăm şi noi stăteam de vorbă, copii de aceeaşi vârstă, dar nu de acelaşi sex.

Totuşi nu trecuse decât un an de când am alergat şi luptat împreună. Mă certam cu Pepita pentru cel mai frumos măr din pom. O loveam pentru un cuib de pasăre. Ea plângea. Eu îi spuneam:

„Aşa-ți trebuie” şi fiecare se ducea să se plângă mamelor noastre, care ne certau în gura mare, dar ne dădeau dreptate în şoaptă.

* * *

Acum se sprijină pe brațul meu. Sunt mândru dar şi emoționat. Mergem încet şi vorbim în şoaptă. Ea lasă să-i cadă batista. Eu i-o ridic. Mâinile noastre tremură, atingându-se. Pepa îmi vorbeşte de păsări, de stelele care tremură colo sus, de apusul însângerat de după copaci, sau de prietenele de pension, de rochia şi panglicile ei. Vorbeam doar lucruri nevinovate şi ne înroşeam amândoi. Fetița a devenit domnişoară.

Seara aceea – era o seară de vară – stăteam sub castani, în fundul grădinii. După una din lungile tăceri din timpul plimbărilor noastre, ea îmi lăsa deodată brațul şi-mi spuse:

— Hai să alergăm!

Parcă o văd: era toată în negru. Purta doliu după bunica ei. O fulgerase un gând copi-

lăresc.

Pepa redevenise Pepita şi-mi spuse: hai să alergăm! Începu să fugă înaintea mea, cu mijlocul subţire ca al unei albine şi cu picioruşele care-i ridicau rochia mai sus de genunchi. O urmăream. În goană, vântul îi ridica din când în când pelerina neagră, care îmi îngăduia să-i văd spatele oacheş şi neted.

Mi-am ieşit din minţi. O ajunsei aproape de puţul părăsit. Am apucat-o de mijloc şi cu dreptul celui învingător am aşezat-o pe o bancă. Pepa nu mi se împotrivi. Era ostenită şi râdea, abia răsuflând. Eu mă oglindeam în ochii ei negri, umbriţi de sprâncene întunecate.

— Aşază-te aici! îmi spuse ea. Încă mai e lumină. Să citim ceva. Ai vreo carte?

Aveam la mine cel de-al doilea volum din Călătoriile lui Spallanzani. Deschisei la întâmplare şi mă apropiai. Ea îşi sprijini umărul de-al meu şi începurăm să citim fiecare pentru sine, încetişor, aceeaşi pagină. La fiecare pagină ce voia s-o întoarcă, trebuia să mă aştepte. Mintea mi se mişca mai anevoie decât a ei.

— Ai terminat? mă întreba, când de abia începusem.

Încet-încet frunţile ni se atingeau, părul se

amesteca, răsuflările ne biciuiau obrajii. Deodată gurile noastre se împreunară.

* * *

Când am vrut să urmăm lectura, cerul se înstelase.

— Ah! mamă, mamă, spuse ea, înapoindu-se, dacă ai şti cât am alergat!

Eu tăceam...

— Tu nu spui nimic? mă întrebă mama. Pari trist.

Simțeam raiul în inimă.

O seară pe care n-am s-o uit toată viața.

Toată viața!

Capitolul XXXIV

Orologiul a sunat înăbuşit. Dar nu ştiu cât e ora. Aud cu greu bătăile. Parcă mi-ar răsuna un plâns de orgă în urechi: ultimele gânduri care vâjiie.

În această clipă supremă, când mă afund în amintiri, îmi regăsesc crima şi mai groaznică; aş vrea să mă căiesc mai mult. Am încercat remuşcări mai mari înainte de osândire. De-atunci parcă n-ar mai exista loc decât pentru gândul morții. Totuşi aş vrea să mă căiesc şi mai mult.

M-am coborât o clipă în trecut. Gândind la

lovitura de coasă care trebuie să curme firul vieții, mă înfior ca de un fapt prea nou pentru mine. Frumoasa mea copilărie! Frumoasa mea tinerețe! Postav aurit a cărui margine sângerează. Între atunci şi acum, şerpuieşte un râu de sânge: sângele altuia şi-al meu.

Dacă cineva mi-ar citi vreodată povestea, nu va crede, după atâta timp de neprihană şi fericire, că a existat, aievea, acest an fioros care începe cu o crimă şi se încheia cu un chin.

Totuşi, afurisite legi şi afurisiți oameni! Eu n-am fost un om rău.

Ah! Să mori peste câteva ceasuri! Şi să te mai gândeşti că acum un an, în aceeaşi zi, rătăceam liber şi curat în toamnă, pe sub copaci, călcând pe frunzele căzute.

Capitolul XXXV

Chiar în această clipă, foarte aproape de mine, în casele din jurul Palatului şi din piața Grevei – şi pretutindeni în Paris – oamenii aleargă de colo până colo, vorbesc şi râd, citesc ziarul, se gândesc la treburile lor; negustorii îşi vând marfa; fetele tinere îşi pregătesc rochiile de bal pentru astă-seară şi mamele se joacă cu copiii lor!

Capitolul XXXVI

Mi-amintesc că într-o zi, copil fiind, am mers să văd clopotul cel mare de la Notre-Dame.

Mă zăpăcisem urcând scara întunecoasă în formă de melc, străbătând galeria care leagă cele două turnuri şi văzând la picioarele mele Parisul, când am intrat în cuşca de piatră şi lemnărie unde atârnă clopotul cel mare cu limba lui la mijloc, şi care cântăreşte o mie de kilograme.

Înaintam tremurând pe scândurile rău legate; privii de departe acest clopot atât de vestit, printre copiii şi poporul Parisului, şi am văzut, nu fără spaimă, că streşinile acoperite cu ardezie care înconjoară clopotnița cu fețele înclinate sunt la înălțimea picioarelor mele. Din când în când, vedeam piața Paris-Notre-Dame şi trecătorii, ca nişte furnici.

Deodată uriaşul clopot răsună; o vibrație adâncă frământă văzduhul, bubuind în greoiul turn. Podeaua sălta pe stâlpi. Zgomotul era cât pe ce să mă răstoarne; mă clătinai, gata să cad, gata să alunec pe acoperişul cu ardezie. De teamă, mă trântii pe podea, strângând-o cu brațele, fără să vorbesc, fără să răsuflu, cu formidabilul răsunet în urechi

şi cu prăpastia sub ochi, precum şi acea piață adâncă unde se încrucişau atâția trecători liniştiți.

Ei bine parcă sunt şi acum în clopotnița cea mare. E o zăpăceală şi o orbire generală. Parcă un zgomot de clopot îmi zguduie creierii. În jurul meu nu se mai vede acea viață întinsă şi liniştită – pe care am părăsit-o şi în care alți oameni mai aleargă încă – atât de departe şi prin crăpăturile unei prăpăstii.

Capitolul XXXVII

Primăria e o clădire fioroasă.

Cu acoperişul ascuțit şi drept, cu clopotnița curioasă, cu ceasul mare şi alb, cu etajele sale cu stâlpi mici, cu mii de încrucişări, cu scări roase de paşi, cu cele două arcuri la dreapta şi la stânga, ea stă acolo, pe acelaşi plan cu piața Grevei. Întunecată, lugubră, cu fața roasă de bătrânețe şi atât de neagră, încât ți se pare neagră chiar şi la soare.

Seara, cadranul ei care arată ora, rămâne luminos pe fațada-i întunecoasă.

Capitolul XXXVIII

Era ora unu şi un sfert.

Iată ce simt acum:

O violentă durere de cap; şalele reci, frun-

tea arzătoare. Când mă ridic sau mă aplec, am impresia că un fel de apă pluteşte în creieri şi că apa aceea izbeşte creierii de pereţii craniului.

Am tremurături puternice. Din când în când îmi cade condeiul din mână ca la o zguduitură electrică.

Ochii îmi ard, parcă aş sta în fum.

Mă dor coastele.

Încă două ceasuri şi trei sferturi şi mă voi tămădui.

Capitolul XXXIX

Ei spun că nu-i nimic, că suferi, că e un sfârşit uşor, că moartea în felul acesta e simplificată.

Ei! pentru ce atunci această agonie de şase săptămâni şi horcăitul acesta de o zi întreagă? Pentru ce aceste chinuri de nevindecat ale zilei care se scurge atât de încet şi totuşi atât de repede? Ce e această scară de chinuri ce duce la eşafod?

Nu înseamnă suferinţă?

N-ai acelaşi spasm, când sângele se scurge picătură cu picătură sau când mintea se pierde gând cu gând?

Şi-apoi nu suferi? Sunt atât de siguri? Cine le-a spus-o? Se poate oare să se fi întâmplat

vreodată ca un cap tăiat să se ridice, sângerând, pe marginea panerului şi să strige poporului: Nu mă doare!

A venit vreunul din cei omorâţi în felul acesta să le mulţumească şi să le spună: Bună născocire: Păstraţi-o. Maşina e minunată.

Nu, nimic! Mai puţin decât un minut, mai puţin decât o secundă şi totul e gata. S-au pus ei vreodată măcar în gând – în locul aceluia care-i acolo, când toporul care cade greu intră în carne, rupe nervii, sfarmă oasele… Dar ce? O jumătate de secundă! Durerea s-a şters… Groaznic!

Capitolul XL

E ciudat că mă gândesc necontenit la rege.

Zadarnic mă zbucium, zadarnic îmi scutur capul. Aud un glas care-mi şopteşte mereu în urechi.

— Chiar în acest oraş, în acest ceas şi nu prea departe de aici, într-un alt palat, trăieşte un om care are şi el paznici la toate porţile, un om unic – ca şi tine – pentru popor, cu deosebirea că el e atât de sus pe cât eşti tu de jos. Viaţa lui, clipă cu clipă, nu-i decât glorie, mărire, plăcere, beţie. Totul în jur e dragoste, respect, veneraţie. Glasurile cele mai puternice se înmlădie, vorbindu-i. Frunţile cele

mai mândre i se înclină. El n-are decât aur şi mătase în fața ochilor. Chiar în acest ceas el ține vreun consiliu de miniştri în care toți sunt de părerea lui. Sau se gândeşte, poate, la vânătoarea de mâine, la balul de astă-seară, sigur fiind că serbarea va începe la ceasul hotărât şi lăsând altora sarcina de a-i pregăti plăcerile. Ei bine! acest om e din carne şi oase, ca şi mine.

Dar ar fi de-ajuns să scrie cu acest condei cele şapte litere ale numelui său pe un petec de hârtie sau trăsura lui să-ți întâlnească duba, pentru ca eşafodul să se prăbuşească şi să ți se înapoieze viața, libertatea, averea, într-un cuvânt TOTUL.

Capitolul XLI

Deci s-avem curaj în fața morții. Să cuprindem cu amândouă mâinile această groaznică idee şi s-o privim în față. Să-i cerem socoteală cine e. S-o întrebăm ce vrea de la noi. S-o întoarcem pe toate fețele. Să pătrundem taina şi să ne obişnuim dinainte cu mormântul.

...Mi se pare că închizând ochii, voi vedea o mare de limpezimi şi prăpăstii de lumină, în care spiritul mi se va rostogoli în infinit.

Mi se pare că cerul va fi luminos prin sine

însuşi. Că stelele vor fi nişte pete întunecate. Că nu vor mai fi boabe de aur pe o catifea neagră, ci puncte negre pe o pânză de aur.

Sau va fi o prăpastie fără fund cu pereții căptuşiți de bezne, unde voi cădea tot mai în adânc văzând alte forme mişcându-se în umbră.

Sau, poate, după lovitură, mă voi trezi pe o suprafață netedă şi umedă, târându-mă în întuneric şi învârtindu-mă ca un cap care se rostogoleşte. Mi se pare că un vânt puternic mă va împinge când într-o parte când în alta, izbindu-mă de alte capete ce se rostogolesc. Ici-colo voi străbate băltoace şi pâraie dintr-un lichid necunoscut şi călduț. Totul va fi negru. Când ochii mei se vor ridica în sus, voi vedea un crâmpei de cer ale cărui straturi groase vor apăsa asupra lor şi departe, în fund, îndepărtate, arcuri de fum, mai negre decât întunericul. Voi vedea de asemenea, zburând în noapte scânteieri roşii care de aproape vor părea păsări de foc. Şi aşa va fi o veşnicie.

Se prea poate ca morții din piața Grevei să se adune din când în când în această răspântie a lor. Va fi o mulțime palidă şi însângerată şi eu nu voi lipsi din ea. Nu va fi lună şi vom vorbi în şoaptă. Primăria va stărui aco-

lo, cu fațada roasă, cu acoperişul găurit, cu ceasul care măsoară timpul fără îndurare. Pe piață se va înălța ghilotina iadului, unde ciracul va executa pe călău. Şi va fi la ora patru dimineața. La rândul nostru, vom fi mulțimea.

De bună seamă că aşa trebuie să se întâmple. Dar dacă morții învie, sub ce formă învie oare? Ce păstrează din trupul ciopârțit? Ce aleg ei? Capul sau trupul devine stafie?

Ei! Dar ce legătură există între moarte şi sufletul nostru? Ce natură îi lasă? Ce are să ia şi să-i dea dânsei? Unde o duce? Îi împrumută oare câteodată ochi şi carne să privească spre pământ şi să plângă?

— Ah! Un preot! Un preot care să ştie toate acestea! Vreau un preot şi o cruce pe care s-o sărut? Dumnezeule mare, totdeauna acelaşi!

Capitolul XLII

L-am rugat să mă lase să dorm şi m-am trântit pe pat.

Într-adevăr mi se urcase un val de sânge în cap. Am adormit numaidecât. E cel din urmă somn de felul acesta. Am visat.

Am visat că e noapte. Se făcea că sunt în biroul meu cu doi sau trei prieteni, nu ştiu care.

Nevasta mea dormea în odaia de alături cu copilul.

Vorbeam în şoaptă cu prietenii şi ceea ce spuneam ne înspăimânta.

Deodată mi se păru că aud un zgomot în cealaltă parte a clădirii. Un zgomot slab, ciudat, nehotărât.

Prietenii îl auziseră ca şi mine. Ascultam cu toții, parcă cineva deschidea încetişor o broască. Parcă pilea un zăvor.

Era ceva care ne îngheța: ne înspăimântasem. Ne gândeam că hoții se furişează în casă la ora aceasta târzie din noapte.

Ne-am hotărât să mergem să vedem ce e. M-am ridicat şi am luat o lumânare. Prietenii mă urmară unul după altul.

Am trecut prin odaia de culcare. Nevasta mea dormea cu copilul.

Am ajuns în salon. Nimic. Chipurile de pe pereți mă priveau nemişcate în ramele de aur pe un fond roşu. Mi se păru că uşa care desparte salonul de sala de mâncare, nu-i la locul ei.

Am pătruns în sala de mâncare şi am înconjurat-o. Mergeam în frunte. Uşa spre scară fusese bine închisă. Fereastra de asemenea. Ajungând lângă sobă, văzui că scrinul cu rufe e deschis şi că uşa lui fusese trasă în

colțul odăii ca şi cum cineva ar fi încercat să-l ascundă.

Faptul mă uimi. Ne-am gândit că poate e cineva după uşă.

Dusei mână la uşă să închid scrinul. Era înțepenită. Uimit, am tras mai tare. Ea se dezlipi deodată şi am văzut o bătrânică, cu mâinile atârnând, cu ochii închişi, nemişcată, în picioare, aproape lipită de colțul zidului. Avea o înfățişare scârboasă. Părul mi se zbârli. Întrebai pe bătrână:

— Ce faci aici?

Ea nu-mi răspunse.

O întrebai:

— Cine eşti?

Ea nu răspunse. Nu mişcă, ci rămase cu ochii închişi.

Prietenii spuseră:

— E, fără îndoială, tovarăşa celor care au intrat cu gânduri rele. Ei au scăpat, căci ne-au auzit venind. Bătrâna n-a putut să fugă şi s-a ascuns aici.

Am întrebat-o din nou, dar ea rămase fără glas, fără mişcare, fără priviri.

Unul dintre noi a îmbrâncit-o şi ea căzu deodată, ca o bucată de lemn, ca ceva neînsuflețit.

Am împins-o cu piciorul. Doi dintre prie-

tenii mei, o ridicară, sprijinind-o iar de zid. N-a dat niciun semn de viață. I-am strigat în urechi. A rămas neclintită, ca şi cum ar fi fost surdă.

Ne pierdusem răbdarea. Am devenit furioşi în amenințările noastre. Unul îmi spuse:

— Pune-i lumânarea sub bărbie.

Am pus flacăra fitilului sub bărbie. Bătrâna deschise pe jumătate un ochi sec, şters şi înspăimântător, care nu privea.

Ridicai flacăra, spunându-i:

— Ah! În sfârşit ai să răspunzi vrăjitoare bătrână? Cine eşti?

Ochiul se închise ca de la sine.

— Se întrece cu gluma! E prea de tot! exclamară ceilalți. Înc-o dată lumânarea! Înc-o dată! Va trebui să vorbească.

Am pus din nou luminița sub bărbia bătrânei. Ea deschise ochii încetişor, şi ne privi pe toți, pe rând, apoi, aplecându-se deodată, suflă în lumânare cu o răsuflare înghețată. În aceeaşi clipă am simțit trei dinți ascuțiți că se înfig pe întuneric în mână mea.

* * *

M-am trezit, tremurând, şi scăldat de-o sudoare rece. Duhovnicul stătea la picioarele patului şi-mi citea rugăciuni.

— Am dormit mult? îl întrebai.

— Fiule, ai dormit un ceas. Ţi s-a adus copilul. E în odaia de-alături şi te-aşteaptă. N-am vrut să te trezesc,

— Ah! strigai eu. Fetiţa mea? Aduceţi-mi fetiţa!

Capitolul XLIII

E fragedă, îmbujorată şi are ochi mari. E frumoasă!

A îmbrăcat-o cu o rochiţă care-i vine bine.

Am ridicat-o în braţe, am aşezat-o pe genunchi, i-am sărutat părul.

De ce n-a venit cu mamă-sa? Mamă-sa e bolnavă şi bunică-sa de asemeni. Bine!

Ea mă privea cu un aer mirat. Se lăsa mângâiată, îmbrăţişată, sorbită în sărutări, dar arunca din când în când o privire spre jupâneasa care plângea într-un colţ:

În sfârşit, reuşii să-i vorbesc.

— Marie, spune-mi micuţa Marie!

Am strâns-o puternic la pieptul meu sfâşiat de suspine.

Ea scăpă un ţipăt.

— Ah! mă doare, *domnule!*

Domnule! Iată aproape un an de când nu m-a văzut! Sărmanul copil! Mi-a uitat şi faţa şi vorba şi glasul. Şi-apoi cine m-ar mai re-

cunoaşte cu barba aceasta şi atât de palid cum sunt? Cum? M-a şi şters din memorie singura ființă în a cărei amintire aş fi vrut să trăiesc? Cum? Nu mai sunt tată? De pe acum să nu mai aud acest cuvânt atât de dulce?

Şi totuşi, auzindu-l încă o dată, o singură dată, iată ce-aş fi dorit în schimbul celor patruzeci de ani de viață ce mi se răpesc.

— Ascultă, Marie, i-am spus eu, strângându-i mânuțele, nu mă cunoşti?

Mă privi cu ochi mari şi frumoşi:

— Nu!

— Priveşte bine! i-am mai spus eu o dată. Cum? Nu ştii cine sunt?

— Da! Un domn.

Vai! Să nu iubeşti decât o singură ființă pe lume, s-o iubeşti din adâncul inimii, s-o ai înaintea ta, să te vadă, să te privească, să-ți vorbească, şi să nu te cunoască. Să nu doreşti decât mângâierea ei şi ea să te lipsească de această mângâiere înainte de-a te duce la moarte!

— Marie, i-am spus eu din nou, tu ai tată?

— Da, domnule!

— Ei bine, unde e?

Fetița îşi ridică ochişorii mari şi mirați.

— Ah! Nu ştiți? A murit!

Apoi țipă. Era s-o scap din brațe.

— A murit? Marie, ştii oare ce înseamnă să mori?

— Da, domnule! El e şi în pământ şi în cer.

Şi continuă:

— Mă rog bunului Dumnezeu dimineața şi seara pe genunchii mamei, pentru el.

Am sărutat-o pe frunte.

— Marie, spune-mi şi mie rugăciunea ta.

— Nu pot, domnule. Rugăciunea nu se spune peste zi. Vino diseară acasă şi o vei auzi.

Era prea mult. Am întrerupt-o:

— Marie, eu sunt tatăl tău.

— Ah! exclamă ea.

Am adăugat:

— Vrei să fiu tatăl tău?

Copilul îşi întoarse capul.

— Nu! Tata era mult mai frumos.

Am acoperit-o cu sărutări şi lacrimi. Ea încerca să-mi scape din brațe, strigând:

— Mă înțepi cu barba asta!

Am aşezat-o din nou pe genunchi, sorbind-o din ochi.

— Marie, ştii să citeşti?

— Ştiu să citesc bine. Mă învață mama!

— Ia să vedem! Citeşte puțin! Şi i-am dat o hârtie pe care o mototolea într-una din mâinile ei micuțe.

Ea îşi clătină căpşorul drăguț.

— Încearcă! Să vedem! Mai citeşte.

Fetița desfăcu hârtia şi începu să silabisească, urmărind cu degetul: S, E, N, *sen*, T, I, N; *tin*; Ț, Ă; *ță*; Sentință.

I-am smuls-o din mână. Citea osânda mea la moarte. Dădaca o cumpărase pe cinci bani. Pe mine mă costa mai scump.

Nu există cuvinte pentru ceea ce simțeam.

Furia mea o înspăimântase. Aproape plângea. Deodată îmi spuse:

— Dă-mi înapoi hârtia! Vreau să mă joc cu ea.

I-am spus dădacei:

— Ia-o de aici.

Şi recăzui pe scaun, posomorât, pustiu, deznădăjduit. Acum ar trebui să vină ei. Nu mai țin la nimic. Mi-a plesnit cea din urmă coardă a sufletului. Sunt bun pentru ghilotină.

Capitolul XLIV

Preotul e un om de treabă şi jandarmul de asemenea. Cred că au plâns când au văzut că mi-am gonit copilul.

S-a sfârşit! De-acum trebuie să mă închid în mine şi să gândesc. La călău. La căruță. La jandarmi. La mulțimea de pe poduri, de pe

străzi, de pe la ferestre. La toți acei care se vor strânge în piața Grevei, care-ar putea să fie pavată cu capetele ce le-a văzut căzând.

Cred că mai am un ceas, pentru ca să mă obişnuiesc cu toate acestea.

Capitolul XLV

Toată lumea va râde, va aplauda. Şi printre toți oamenii aceştia liberi şi necunoscuți de temniceri, care aleargă bucuroşi la o execuție, în această mulțime care va acoperi piața, există mai multe capete sortite să mă urmeze mai curând sau mai târziu, în panerul cel roşu. Mulți, care s-au strâns aici pentru mine, vor veni pentru ei înşişi.

Pentru aceşti predestinați există într-un colț oarecare al pieții un loc anumit, un centru de atracție, o cursă. Se învârtesc în juru-i, până cad şi ei.

Capitolul XLVI

Măicuța mea! Au luat-o din nou să se joace.

Priveşte mulțimea prin geamul trăsurii şi nici nu se mai gândeşte la *domnul* acela.

Poate voi avea timp să mai scriu câteva pagini pentru dânsa; le va citi într-o zi şi va plânge peste cincisprezece ani ziua de azi.

Da, trebuie să ştie povestea vieţii mele; să ştia da ce i-am pătat cu sânge numele pe care i-l las.

BIOGRAFIA MEA[23]

. . . .

. . . .

. . . .

Capitolul XLVII

Dintr-o odăiță a primăriei

La Primărie!... Cu alte cuvinte am ajuns. Am străbătut drumul cel groaznic. Piața e acolo. Sub fereastră mulțimea nesățioasă urlă. Mă aşteaptă şi râde.

Zadarnic m-am înțepenit şi m-am reținut. Inima mi s-a sfârşit. Când am văzut deasupra capetelor cele două brațe roşii cu triunghiul

[23] Nu s-au mai găsit foile care se leagă de acestea. Poate – după cum reiese din cele ce urmează – condamnatul n-a mai avut timp să le scrie. I-a venit prea târziu această idee. (Nota editorului).

negru la capăt – înălțate între cele două felinare ale pieții – inima mi-a înghețat. Am cerut să fac o ultimă declarație. M-au lăsat aici şi s-au dus să caute un procuror. Îl aştept. Câştig puțin timp, aşteptându-l.

Iată:

Orologiul bătuse de trei ori când au venit să mă înştiințeze că a sosit *momentul*. Tremuram, ca şi cum timp de şase ore, de şase săptămâni, de şase luni m-aş fi gândit la altceva. Aveam impresia ciudată a unui fapt neaşteptat.

M-au dus prin coridoare lungi, am coborât pe scări. M-au împins între două cămăruțe de la subsol, o sală întunecoasă, strâmtă, boltită şi abia luminată de-o zi ploioasă. În mijloc era un scaun. Mi-au spus să înaintez. M-am aşezat...

Lângă uşă, de-a lungul zidului, stăteau câțiva inşi în picioare. În afară de preot şi jandarmi mai văzui trei oameni.

Primul – cel mai în vârstă – era gras şi avea fața roşie. Purta o redingotă şi pălărie de cioclu.

Era dânsul.

Era călăul, servitorul ghilotinei. Ceilalți doi? Ajutoarele lui.

De-abia m-am aşezat şi ceilalți doi se

apropiară de mine, pe la spate, ca nişte pisicuțe. Apoi am simțit oțelul rece în părul meu şi foarfecele îmi scârțâia în urechi.

Părul meu tăiat, la întâmplare, cădea în şuvițe pe umeri. Omul cu tricorn îl scutura cu mână lui groasă.

Cei din jurul meu vorbeau încet.

De afară pătrundea un vuiet puternic, ca un freamăt ce unduieşte văzduhul. La început am crezut că e râul, iar după râsetele ce izbucneau, am recunoscut mulțimea.

Un tânăr, care stătea lângă fereastră şi scria pe un portofel, întrebă pe cineva cum se cheamă „operația” aceasta.

— Toaleta osânditului! răspunse celălalt.

Am înțeles că ziarele vor publica a doua zi, cu lux de amănunte, ultimele mele clipe.

Unul din ajutoare îmi ridică haina. Celălalt îmi apucă amândouă mâinile care atârnau şi mi le duse la spate. Am simțit nodul frânghiei încolăcindu-se încetişor în jurul umerilor mei. Celălalt îmi desfăcuse cravata. Cămaşa mea de mătase – singura fâşie ce va rămâne din eul meu de altădată, – îl făcu să şovăie o clipă. Apoi îi tăie gulerul.

Mi s-au înmuiat brațele.

Ce precauție fioroasă! Simțind oțelul care-mi atingea gâtul, scăpai un geamăt înăbuşit.

Mâna ajutorului tremura.

— Domnule, iartă-mă! şopti el! Ţi-am făcut vreun rău?

Călăii aceştia sunt oameni *foarte blânzi*.

Mulţimea urla şi mai puternic în piaţă.

Omul cel gras cu obrazul roşu îmi dădu să miros o batistă îmbibată în oţet.

— Mulţumesc! i-am spus eu cu glas tare. E de prisos: mă simt foarte bine.

Unul din ei aplecându-se îmi legă picioarele cu o sfoară în aşa fel încât să mi se îngăduie să păşesc.

Apoi prinse frânghioara de cea de la mâini.

Omul cel gras mi-aruncă vesta pe spate şi-mi legă mânecile sub bărbie. Îmi făcuseră *toaleta*. Atunci preotul se apropie cu crucea şi-mi spuse:

— Haide, fiule!

Ajutoarele mă luară de braţ. M-am ridicat şi pornii cu paşi greoi. Picioarele mi se bălăbăneau ca şi cum aş fi avut doi genunchi la fiecare picior.

În aceeaşi clipă poarta fu dată de perete. Larma furioasă, aerul rece şi lumina albă pătrunseră până la mine, în umbră. Văzui din fundul sălii întunecate, prin ploaie, mii de oameni înghesuiţi pe treptele mari ale

palatului. La dreapta, lângă prag, un şir de jandarmi călări. La stânga, în urma unei căruțe de care se sprijinea o scăriță înțepenită, un detaşament de soldați înarmați. Tablou dezgustător, încadrat de poarta închisorii.

Îmi păstrasem curajul tocmai pentru clipa aceasta. Făcui trei paşi şi am apărut în prag.

— Uite-l! Uite-l! strigă mulțimea. Iese! În sfârşit!

Câțiva băteau din palme. Cât de iubit ar fi un rege şi tot n-ar fi sărbătorit aşa.

Duba era o căruță obişnuită cu un cal jigărit şi un căruțaş cu bluza albastră, dungată cu roşu, ca ale muncitorilor din Bicêtre.

Omul gras cu tricorn se urcă cel dintâi.

— Bună ziua, domnule Samson! strigară copiii cățărați pe garduri.

Un ajutor îl urmă.

— Bravo, Mardi! țipară copiii.

Amândoi se aşezară pe banca din față.

Era rândul meu. M-am urcat cu aer hotărât.

— Se ține bine! exclamă o femeie de lângă jandarmi.

Această laudă fioroasă îmi dădu curaj. Preotul veni lângă mine. Mă aşezară pe scăunelul dindărăt, cu spatele la cal. Mă cutremurai văzând aceste ultime atenții.

Pun atâta omenie în aceasta!

Am privit în jur. Jandarmi înainte, jandarmi înapoi. Apoi norod, norod, şi iar norod: o mare de capete în piață.

O echipă de jandarmi mă aştepta la poarta zăbrelită a Palatului.

Ofițerul dădea ordine. Căruța şi alaiul se puseră în mişcare, împinse parcă de urletele mulțimii. Când căruța coti spre Pont de Change, piața izbucni într-un singur strigăt; podurile şi malurile răspunseră cu un vuiet de se cutremura pământul.

Trupa, care aştepta, se alătură gărzii.

— Jos pălăriile, jos pălăriile! strigară mii de glasuri deodată, ca pentru rege.

Am râs, spunând preotului:

— Lor pălăriile, mie capul.

Mergeam la pas.

Cheiul Florilor îmbălsăma. Era zi de târg. Negustorii părăsiseră florile pentru mine.

În față, lângă turnul pătrat, care se ridică la colțul Palatului, sunt cârciumi pline de spectatori, mai ales femei, fericite de locurile lor bune. Iată o zi bună pentru cârciumari.

Se închiriau mese, scaune, tarabe, căruțe. Toate se îndoaie sub greutatea privitorilor lor. Negustorii de sânge omenesc strigă de-ți vuieşte capul:

— Cine vrea locuri?

Mă apucă o furie nespusă împotriva acestei mulțimi. Aveam pofta să le strig:

— Cine-l vrea pe al meu?

Căruța înainta încet. La fiecare pas mulțimea se topea în urma ei. O cercetam cu ochii împăienjeniți şi o vedeam cum se adună la răspântii pe unde trebuia să trec.

Intrând în Pont de Change, mi-am aruncat ochii la întâmplare, pe celălalt chei, deasupra caselor, pe o turlă neagră şi singuratică, pe al cărei vârf pândeau doi monştri de piatră aşezați în profil. Am întrebat pe preot ce turn e.

— Abatorul Sfântului Jacques! îmi răspunse călăul. Nu ştiu cum, dar nu scăpam nimic din ceea ce sa petrecea în jurul meu, deşi o ceață subțire şi albă umplea văzduhul ca o pânză de păianjen. Fiecare amănunt mă chinuia. Cuvintele lipsesc emoțiilor.

Ploua mărunt.

Pe la mijlocul acestui pod foarte larg şi plin de lume – pe unde duba abia înainta – mă cuprinse groaza. Mă temeam să nu leşin. Ultima trufie! Atunci m-am hotărât să fiu orb şi surd şi să ascult numai de rugăciunile preotului ale cărui cuvinte abia le auzeam, întrerupte de larmă.

Am luat crucifixul şi l-am sărutat.

— Ai milă de mine, Dumnezeule! Şi încercai să mă adâncesc în acest gând.

Dar fiecare zguduitură a căruței mă scutura. Simții deodată un frig năprasnic. Ploaia îmi pătrunse prin veşminte şi-mi uda pielea capului, prelingându-se pe părul meu tăiat scurt.

— Tremuri de frig, fiule? întrebă preotul.

— Da! răspunsei eu.

— Dar nu numai de frig.

La cotitura podului, femeile mă jeliră că sunt atât da tânăr.

Am pornit pe cheiul blestemat. Începusem să nu mai văd şi să aud. Nici glasurile, nici capetele de la ferestre, de la porți sau de la uşile dughenelor. Aceşti spectatori lacomi şi cruzi, această mulțime care mă cunoştea şi în care eu nu cunosc pe nimeni; acest drum pietruit şi zidit cu chipuri omeneşti… toate se ştergeau ca o vedenie…

Eram beat, năuc, nesimțitor. Ce greu e să înduri focul atâtor priviri ațintite asupra ta!

Mă clătinam pe bancă şi nu mai dădeam atenție nici preotului nici crucifixului.

Nu mai deosebeam în hărmălaie strigătele de îndurare de cele de veselie, râsul de plâns, sau glasurile de zgomot, un haos ce răsuna în

creierii mei, ca un ecou.

Citeam fără voie firmele prăvăliilor.

O singură dată curiozitatea de-a vedea ce mă aşteaptă, mă îndemnă să întorc capul. Era o ultimă înfruntare a inteligenței. Dar trupul nu vru. Ceafa rămase nemişcată, ca şi cum ar fi murit demult.

Am zărit la stânga, dincolo de râu, turnul de la Notre-Dame. Drapelul fâlfâia încet şi plictisit, ca o fluturare de adio... De acolo lumea mă vede bine.

Şi căruța mergea; prăvăliile rămâneau în urmă, firmele defilau una după alta, scrise, pictate, colorate şi aurite. Mulțimea râdea şi tropăia prin noroi.

Şirul de prăvălii se rupse la colțul unei piețe. Glasul mulțimii deveni mai prelung, mai ascuțit, mai vesel. Căruța se opri deodată; era să cad cu fața pe scânduri. Preotul mă sprijini.

— Curaj! murmură el, întinzându-mi mână.

Am coborât o scară şi făcui un pas, şi încă unul. Dar n-am mai putut. În piață între două felinare, am văzut ceva îngrozitor.

Ah! Era realitatea!

M-am oprit, clătinându-mă.

— Am o ultimă declarație de făcut! am

strigat eu slab.

M-au urcat aici. Îi rugai să mă lase să-mi scriu ultima dorință. Mi-au dezlegat mâinile dar frânghia mi-au lăsat-o lângă mine. Restul? Aşteaptă jos.

Capitolul XLVIII

Un judecător, un comisar şi un magistrat. Un alt funcționar a venit chiar acum. I-am cerut grațierea cu mâinile împreunate şi târându-mă în genunchi. El mă întrebă, zâmbind nepăsător, dacă mai doresc ceva.

— Grațierea! grațierea! i-am repetat. Sau mai ai milă!... Încă cinci minute. Cine ştie? Poate va veni! Ah! ce îngrozitor e să mori atât de tânăr... Şi acum?! sub cuțitul ghilotinei... Poate că va veni. Şi pe cine-l vor grația dacă nu pe mine?

Acest călău hidos se apropie de judecător şi-i spuse că execuția trebuie făcută la ora hotărâtă, că *„momentul”* a şi sosit, că el e răspunzător, că plouă şi că maşina va rugini...

— Fie-vă milă! O clipă, numai o clipă, să-mi aştept grațierea! De nu mă apăr!... Muşc!...

Judecătorul şi călăul ieşiră. Am rămas singur, singur cu doi jandarmi.

Ah!... Ce groaznică-i mulțimea! Urlă ca o hienă...

— Cine ştie dacă nu voi scăpa? Poate voi scăpa dacă grațierea... Trebuie să mă grațieze...

Ah!... ticăloşii, mi se pare că-i aud cum urcă scara!...

ORA PATRU...

. . . .

. . . .

. . . .

SFÂRŞIT

POSTFAȚĂ

În fruntea primelor ediții a lucrării de fa-ță, publicată întâia oară fără numele autoru-lui, existau numai aceste rânduri:

„Cititorul ar putea tălmăci sensul acestei cărți în două feluri; Sau a existat, într-adevăr, un teanc de hârtii galbene şi răvă-şite, în care s-au găsit ultimele însemnări ale unui nenorocit, sau e – pur şi simplu – născocirea unui visător preocupat să ob-serve mereu natura pentru artă, poate a unui filosof sau poet! Pe acesta l-a călăuzit fantezia care l-a târât – sau nu s-a lăsat tâ-rât de dânsa – şi de care n-a reuşit să scape decât aşternând-o pe hârtie.

Dar cititorul e liber să aleagă din aceste două ipoteze pe aceea care i se va părea mai întemeiată.”

Din rândurile de mai sus reiese că autorul,

publicând pentru prima oară această carte, n-a socotit că trebuie să-şi mărturisească de la început gândurile. Îi plăcea, pesemne, să aştepte să fie înțeles şi, mai ales, să vadă dacă-l va pătrunde cineva. Ceea ce s-a şi întâmplat.

Astăzi autorul poate să-şi destăinuie ideea politică şi socială pe care s-a străduit s-o popularizeze sub o formă literară nevinovată şi gingaşă. În *„Ultima zi a unui condamnat”* autorul se declară, sau dacă vreți, se alătură de acei adversari hotărâți ai pedepsei cu moartea. Ceea ce a încercat – dacă posteritatea se va ocupa vreodată de o carte atât de modestă – n-a fost o apărare propriu-zisă, întotdeauna uşoară şi trecătoare, a unui criminal întâmplător sau a unui acuzat ales în chip deosebit. Lucrarea lui a vrut să fie o pledoarie generală şi permanentă pentru orice acuzat, al prezentului sau al viitorului, dreptul de căpătâi al umanității înfățişat şi susținut cu toată puterea convingerii în fața societății – cea mai înaltă Curte de Casație – motivul cel mai categoric de neprihănire, *ab horrescere a sanguine* al tuturor proceselor cu caracter criminal. Problemă întunecată şi fatală care zvâcneşte neînțeles în nervii cauzelor însemnate, sub întreitul strat al patosului as-

cuns de vorbăria goală şi sângeroasă a slujitorilor regelui. Chestiune de viață şi moarte, despuiată de nimicurile şi chițibuşurile zgomotoase ale parchetului, scoasă brutal la lumină şi aşezată acolo unde trebuie, în mediul ei adevărat şi îngrozitor: nu la tribunal, ci la ghilotină; nu la judecător, ci la călău.

Iată dorința autorului. Poate că viitorul îi va rezerva vreodată mulțumirea sufletească de-a o fi înfăptuit – ceea ce însă nu nădăjduieşte – şi de bună seamă că n-ar exista pentru el o satisfacție mai deplină.

Repet şi subliniez: vorbeşte în numele tuturor acuzaților – vinovați sau nu – înaintea tuturor Curților, tribunalelor, juraților şi judecăților. Cartea aceasta se adresează tuturor acelora care judecă. Şi pentru ca apărarea să fie tot atât de documentată ca şi pricinile, a trebuit să înlăture cu desăvârşire din subiectul său precumpănirea, întâmplarea, accidentul, specialul, relativul, schimbarea, povestirea faptelor, numirile proprii şi să se mărginească – dacă se poate spune aşa – la apărarea unui condamnat pentru o crimă oarecare.

Laudă lui că, fără alt mijloc decât gândirea, a scormonit îndeajuns în fața noastră pentru ca să facă inima unui magistrat să

sângereze! Că a izbutit să înmoaie inima celor care se cred drepți. Că, sfâşiind inima unui judecător, a regăsit acolo pe om.

* * *

Cu trei ani în urmă, când a apărut cartea, câteva persoane au socotit ca o datorie de onoare s-o batjocorească din pricina ideilor autorului, pe care unii îl credeau englez, alții american. Ce pidosnic e să cauți originea lucrărilor la mii de leghe depărtare şi să bănuieşti că pârâiaşul ce-ți iese în cale izvorăşte tocmai din Nil! Căci nu există în englezeşte sau în limba chineză nicio carte cu un atare subiect. Autorul nu şi-a adunat materialul pentru „*Ultima zi a unui condamnat*” din nicio carte. De altfel nu obişnuieşte să cumpere idei de peste mări şi țări, ci le ia de acolo de unde le găseşte fiecare: din piața Grevei. Trecând pe-acolo, într-o zi, le-a adunat din sângele ce se strânsese, ca o băltoacă, sub scândurile ghilotinei.

De câte ori se întâmplă de atunci – prin bunăvoința joilor funerare ale Curții de Casație – să se facă strigătele unei pedepse capitale la Paris, de câte ori auzea urlete înfiorătoare sub fereastra lui, urlete care ațâță mulțimea să alerge în piața Grevei, de-atâtea ori

i se ivea în minte, ca un cui, ideea aceasta dureroasă: se agăța de el şi-i umplea capul cu jandarmi, călăi şi popor, arătându-i ceas cu ceas, clipă cu clipă, chinurile din urmă ale nenorocitului muribund.

„Acum l-au spovedit! I se taie părul! I se leagă mâinile!”

Toate acestea siliră pe poet să vorbească societății care îşi vedea nepăsătoare de treburi, în timp ce sângeroasele întâmplări îl grăbeau, îl împingeau şi-l zgâlțâiau, smulgându-i versurile din minte – dacă era pe cale să le făurească – sau irosind pe cele abia începute. Îl împiedicau să scrie, i se puneau stavilă îndărătnică la orice, năpădindu-l, urmărindu-l şi asediindu-l. Era un chin care începea în zorii zilei şi dura până la ora patru. Autorul răsuflă numai după ce nenorocitul îşi ispăşea pedeapsa, aşa cum vestea glasul sălbatic al orologiului care vibra în patru bătăi sinistre. Abia atunci îşi găsea libertatea de gândire.

Într-o zi – dacă nu mă înşel chiar a doua zi după executarea lui Ubach – începu să scrie cartea de față şi se simți uşurat. Când se mai săvârşea vreo crimă publică, aşa-numitele execuții judiciare îşi pierdură ecoul de odinioară. Cugetul îi spunea că nu mai e solidar

cu el şi nu mai simţea picătura de sânge ce ţâşneşte din piaţa Grevei, stropind întreaga societate.

Numai aceasta însă nu ajunge. E bine să te speli pe mâini, dar e şi mai bine să împiedici să curgă sângele.

Ca atare şi-a fixat o ţintă înălţătoare, sănătoasă şi măreaţă: să lupte împotriva pedepsei cu moartea. Se alătură cu tot sufletul dorinţei şi sforţării oamenilor care se zbat de ani să doboare furca spânzurătorii, arbore pe care nicio revoluţie nu l-a dezrădăcinat. La rândul lui veni bucuros să dea o lovitură de târnăcop şi să lărgească şi mai mult spintecătura făcută de Beccaria acum şaizeci şi şase de ani, spânzurătorii care-şi întinde de secole umbra deasupra creştinătăţii.

Am spus: revoluţiile nu dărâmă eşafodul. Se întâmplă foarte rar ca revoluţiile să nu risipească în neştire sângele omenesc. Ele se nasc să purifice, să taie ramurile uscate, să netezească drumul societăţii. Pedeapsa cu moartea e unealta de care se despart cu anevoie.

Noi mărturisim, totuşi, că a existat o revoluţie care făgăduia cu vrednicie să înlăture pedeapsa cu moartea: revoluţia din iulie. Se părea, într-adevăr, că această revoluţie, miş-

care de mase populare, se va impune printr-o ținută umană care să dea un sens timpurilor moderne. Îi revenea doar obligația să mături amintirile şi uneltele sălbatice ale lui Ludovic al XI-lea, ale lui Richelieu şi Robespierre, pentru ca să înscrie în fruntea legilor inviolabilitatea vieții omeneşti. 1830 ar fi trebuit să sfărâme cuțitul lui 93.

Am nădăjduit o clipă. În august 1830 plutea în văzduh atâta generozitate şi milă, atâta blândețe de spirit şi civilizație în mulțime încât îți simțeai inima topindu-se la flacăra unui viitor frumos. Ți se părea că printr-o consfințire tacită şi unanimă se hotărâse înlăturarea pedepsei cu moartea, că oamenii, părăsind-o de drept şi simultan, odată cu celelalte lucruri întunecoase, pregătesc orizontul unui „mâine” mai senin.

Poporul încinsese un foc vesel din cârpele vechiului regim. Erau zdrențe însângerate şi printre ele am crezut că e ghilotina. Am nădăjduit că au ars-o, ca şi pe celelalte. Câteva săptămâni ne-am amăgit, crezând în inviolabilitatea vieții şi a libertății. Căci abia se scurseseră două luni şi se încercă realizarea, sub formă de lege, a visului sublim care a frământat spiritul lui Cesar Bonesana.

Din nenorocire însă încercarea s-a dovedit

stângace şi ipocrită, năzuind alte interese decât acelea obşteşti.

În octombrie 1830, după ce îndepărtase prin ordinea de zi propunerea de-a îngropa pe Napoleon sub coloana Vendâme, Camera se puse pe plâns şi văietat. Chestiunea pedepsei cu moartea ajunsese din nou în discuție – şi vom arăta cu ce prilej. Simțurile legiuitorilor păreau cuprinse de o milă minunată şi neaşteptată. Unii vorbeau, alții gemeau şi mulți ridicau mână spre cer.

Pedeapsa cu moartea!

Dumnezeule, ce grozăvie! Cutare procuror general, bătrân şi înălbit în roba roşie, care mâncase toată viața pâine muiată în sângele rechizitorilor, luă o înfățişare demnă de milă şi, chemând ca martori pe toți sfinții, îşi manifestă indignarea ce i-o insuflă ghilotina. Două zile tribuna a servit de azil pentru gâlcevitori şi plângăreți.

A fost o jale, un miorlăit, un concert de psalmi înlăcrimați, un plânset la malurile Vavilonului, o Sabat Mater Dolorosa sfâşietoare, o simfonie tulburătoare în duo, executată de o întreagă orchestră de oratori care popula băncile înaintaşe ale Camerei şi care cântă în sunete atât de frumoase, în acele zile însorite, unul ca bas, altul ca sopran. N-a

lipsit nimic. Priveliştea a fost înduioşătoare şi sentimentală. Şedința de noapte, mai ales, s-a distins prin acea atmosferă duioasă, părintească şi sfâşietoare, ce-şi găseşte corespondent numai în actul al cincilea al vreunei drame de Lachoussee. Publicul care nu înțelesese nimic, îşi ştergea pe furiş lacrima înflorită în colțul pleoapelor.[24]

Dar despre ce s-a vorbit? Să se înlăture oare pedeapsa cu moartea?

Da şi nu!

Iată faptele:

Patru oameni de lume, patru oameni cumsecade, din aceia pe care-i întâlneşti prin saloane şi cu care poate ai schimbat câteva cuvinte politicoase, patru din aceşti oameni au încercat în înaltele sfere politice o lovitură îndrăzneață pe care Bacone o numeşte *crimă*, iar Machiavelli *ispravă*. Fie *crimă*, fie *ispravă*, legea, brutală pentru toți, o pedepseşte cu moartea. Cei patru nenorociți erau acolo ostateci ai legii, păziți de trei sute de

---

[24] Nu vrem să învăluim în dispreț tot ceea ce s-a spus cu prilejul acesta la Cameră. S-au rostit ici şi colo fraze frumoase şi vrednice. Am aplaudat din inimă discursul domnului de Laffayette şi sub o altă înfățişare inspirată, improvizația domnului Villemain.

cocarde tricolore sub ogivele frumoase de la Vincennes.

Ce să facem şi cum să facem?

Veți înțelege că nu se poate să trimiteți în piața Grevei, într-o căruță, legați fedeleş cu frânghii groase, spate în spate, cu funcționarul acela pe care nici nu trebuie să-i mai numim, patru oameni ca dumneavoastră şi ca mine, patru *oameni de societate!* Cel puțin dacă ar fi existat o ghilotină din lemn scump!

Atunci cel mai straşnic lucru e să înlăturăm ghilotina!

Şi Camera se puse pe lucru.

„Observați, domnilor: ieri considerați aceasta o utopie, o teorie, o nebunie, o poezie. Amintiți-vă că nu o dată vi s-a vorbit de căruță, de frânghiile acelea groase şi de îngrozitoarea maşină purpurie. Şi ce ciudat: de-odată vă sare în ochi această maşinărie hidoasă!

Aha! Cu alte cuvinte adevărul iese la lumină. Nu pentru voi, poporul, înlăturăm pedeapsa cu moartea, ci din pricina noastră, a deputaților în perspectivă de a deveni miniştri. Nu vrem ca mişina lui Guillotin să muşte din trupurile celor de sus. O vom sfărâma. Dacă inițiativa aceasta convine tuturor, cu atât mai bine, dar nu ne-am gândit

decât la *noi*. Se prăpădesc ai noştri! Să stingem focul! Să îndepărtăm numaidecât pe călăi! Să călcăm legea.”

De obicei un amestec de egoism meschin strică şi compromite cele mai frumoase înfăptuiri sociale. Există o vână neagră în marmura albă. Se strecoară pretutindeni şi apare sub daltă. Statuia trebuie făcută din nou.

De bună seamă – şi de ce n-am recunoaşte-o? – nu suntem din acei care reclamă capul miniştrilor. Aceşti monştri odată arestaţi, furia pe care o dezlănţuise atentatul lor s-a transformat în noi – ca şi la toată lumea – într-o milă adâncă. Ne-am gândit la prejudecăţile unora dintre ei, la mintea prea puţin dezvoltată a şefului lor – o rămăşiţă fanatică şi încăpăţânată a conspiratorilor de la 1804, albit înainte de vreme în umbra mucegăită a închisorilor, la trebuinţele de neînlăturat ale poziţiilor lor, la imposibilitatea de-a opri ideea monarhică pe panta înclinată pe care alunecase eu toată iuţeala la 8 august 1829, la influenţa – prea mult nesocotită până atunci – a persoanei regale şi, mai ales, la demnitatea pe care unul dintre ei o azvârlea, ca pe o mantie de purpură, peste suferinţele colective.

Suntem de acei care ar fi dorit sincer să

scape cu viață şi care n-ar fi şovăit să se dezvolte acestei idei. Dacă într-o zi s-ar fi ridicat, prin imposibil, în piața Grevei eşafodul pentru ei, nu ne îndoim – şi dacă e numai o părere, vrem totuşi să ne-o păstrăm – că s-ar fi dezlănțuit o revoluție sângeroasă şi că autorul acestor rânduri nu s-ar fi sfiit să meargă printre cei dintâi. Căci trebuie s-o mărturisim deschis: dintre toate eşafodurile, cel mai groaznic, cel mai nefast, cel mai veninos şi care trebuie stârpit, dar numaidecât, este eşafodul politic. Acest soi de ghilotină creşte pe pavaj şi din pământ şi-şi întinde curând şi pretutindeni ramurile.

Luați bine seama la primul cap ce cade în vâltoarea unei răzvrătiri. El deschide pofta mulțimii.

Deci, personal, eram cu toții de acord cu deputații care se străduiau să-i cruțe pe cei patru miniştri. Eram de acord şi din punct de vedere politic şi din punct de vedere sentimental. Dar dacă, din întâmplare, Camera ar fi ales un alt moment ca să înlăture pedeapsa cu moartea, inițiativa s-ar fi bucurat de un alt ecou.

Dacă, bunăoară, această înlăturare n-ar fi depins de situația specială a celor patru miniştri căzuți de la Tuilleries la Vincennes, ci

ar fi produs-o sentimentul de omenie pentru un nenorocit oarecare, un tâlhar de drumul mare pe care abia dacă-l priveşti când trece pe stradă, căruia nu-i răspunzi la salutul lui respectuos şi de a cărui atingere te fereşti fără voie; nenorocit care în copilărie a alergat în zdrențe, cu picioarele goale prin noroaiele mahalalelor, tremurând iarna pe cheiuri sau încălzindu-se la aburul bucătăriei domnului Véfour la care prânzeşti; nenorocit care scormoneşte toată ziua prin gunoaie după un colț de pâine neagră, pe care înainte de a-l mâncă îl şterge de noroi cu mâneca unsuroasă a hainei şi căruia serbările gratuite ale regelui şi execuțiile din piața Grevei îi oferă singura distracție; sărman prăpădit, pe care foamea îl împinge la hoție şi de aici mai departe, copil dezmoştenit al unei societăți vitrege, luat în lagăre de la doisprezece ani, în închisoare la optsprezece şi la eşafod la patruzeci de ani; vagabond care cu puțină şcoală şi un atelier ar fi putut deveni mai bun, mai moral, mai util, dar pe care – pentru că nu ştiți ce să faceți – îl vărsați ca pe nişte lături nefolositoare când în furnicarul roşu de la Toulon, când între zidurile mute de la Clamort, răpindu-i viața după ce i-ați furat libertatea; ei bine, dacă ați fi hotărât să

înlăturați pedeapsa cu moartea pentru un asemenea om, atunci vai! şedința voastră ar fi fost cu adevărat vrednică, mare, sfântă, măreață, venerabilă!

Niciodată o adunare de oameni, de la măreții părinți din Trente, care chemau pe eretici la consiliu, în numele mădularelor sfinte ale lui Dumnezeu – *per viscera Dei* – pentru că nădăjduiau în convertirea lor, *quoniam sancta synodus sperat hoereticorum conversionem*, n-ar fi arătat lumii un spectacol mai sublim, mai strălucit, mai înțelegător! Întotdeauna cei mari şi puternici, în înțelesul înalt al expresiei, au avut grija celor mici şi slabi. Ce minunat ar fi un sfat al brahmanilor care să ia în cercetare nevoile patriei! Şi aici cauza patriei ar fi cauza poporului. Înlăturând pedeapsa cu moartea pentru popor, şi fără să fi dictat la realizarea acestui act interese strâmte şi mai mult o operă socială.

* * *

Dar n-ați făcut niciun act politic. Încercând s-o înlăturați, n-ați reuşit decât să salvați patru miniştri nenorociți, prinşi cu mâna în sacul loviturilor de stat.

Ce s-a întâmplat? Pentru că nu sunteți cinstiți, ne-am îndoit. Când poporul a văzut că

încercați să-i trageți pe sfoară, s-a supărat şi lucru remarcabil: s-a simțit legat de pedeapsa cu moartea pe care o îndură aproape singur. Aici l-a adus nepriceperea şi neîndemânarea voastră. Pentru că ați luat lucrurile pieziş şi fără cinste, ați compromis ideea pe mult timp. Ați jucat o comedie şi poporul a fluierat-o pur şi simplu.

Câțiva au luat însă comedia în serios. După această şedință, un cinstit ministru de justiție a poruncit procurorilor generali să suspende numaidecât la nesfârşit toate condamnările la moarte.

Dar iluzia n-a durat mult.

Procesul miniştrilor a fost dus până la capăt. Nu cunosc ce sentință s-a dat. Mijlocirea între moarte şi libertate a servit adesea de ham: cei patru miniştri au scăpat cu obrazul curat. Această afacere orânduită, orice urmă de spaimă, din sufletele oamenilor de stat a dispărut şi odată cu spaima, dispăru şi omenia. Nici nu se mai vorbi de proiectul care prevedea înlăturarea ghilotinei. Nu mai exista un motiv în acest sens, un motiv întemeiat şi urgent. Utopia deveni utopie, teoria, teorie şi poezia, poezie!

* * *

Mai zăceau încă în închisori câţiva nenorociţi din popor, condamnaţi la moarte, care se plimbau de cinci, şase luni prin curţi, răsuflând liniştiţi, siguri că trăiesc şi bucurându-se de răgaz ca de o iertare.

Dar aşteptaţi.

Călăul pe drept cuvânt, fusese cuprins de spaimă. În ziua când a auzit pe deputaţi vorbind de omenie, binefaceri şi progrese, se crezuse pierdut cu desăvârşire. Se ascunse, nenorocitul, ghemuindu-se sub ghilotina lui unde se simţea destul de prost, sub soarele de iulie, ca o pasăre de noapte surprinsă de lumina zilei: îşi astupa urechile şi nu îndrăznea să mai sufle. Nimeni nu l-a mai văzut şase luni încheiate. Nu mai dădea semne de viaţă. Dar puţin câte puţin îi veni inima la loc. Trăsese cu urechea spre Cameră şi nu auzise nimic vorbindu-se de el, nici cel puţin una din acele lozinci grozave şi răsunătoare care îl vârâseră cândva în răcori. Niciun comentariu declamat al Codului Penal. Lumea se ocupa de alte chestiuni, de mare însemnătate socială; de un drum vicinal, de o subvenţie pentru opera comică, sau de o pişcătură de o sută de mii de franci la un buget apopleptic de cincisprezece milioane. La el, tăietorul de capete, nimeni nu se mai gândea.

Omul se linişti; văzând realitatea, scoase capul din vizuină, iscodind pretutindeni şi ca şoarecele lui La Fontaine, scoase un picior, apoi al doilea de sub eşafod. Sărind în cele din urmă deasupra, îl dichisi, îl potrivi, îl vopsi, îl mângâie, îl mişcă şi-l lustrui, ungându-i bine maşinăria care începuse să ruginească de atâta trândăvie. Puse mâna, la întâmplare, în chica unuia ce-i căzu pe neaşteptate dintr-o închisoare – unul dintre aceia care nădăjduia că va trăi – îl trase la dânsul, îl dezbrăcă, îl legă fedeleş şi-şi reîncepu execuţiile.

Iată întâmplări fioroase dar adevărate.

Da! aceşti nenorociţi s-au bucurat de un răgaz de şase luni. Li s-a înăsprit zadarnic pedeapsa timp de o sută optzeci de zile, lăsându-i astfel – şi prea puţin – în viaţă. Apoi, fără nicio nevoie sau vreun motiv şi fără să ştii pentru ce, aşa, *de plăcere*, s-a ridicat răgazul, îmbrâncind cu sânge rece pe aceste sărmane făpturi omeneşti sub cuţitul ghilotinei. Ei, Doamne, vă întreb: ce-am fi pierdut noi dacă aceste fiinţe nenorocite ar fi trăit? Nu-i aer de-ajuns pentru toţi în Franţa?

Trebuie să se fi petrecut ceva monstruos în sufletul acelui funcţionar amărât pe care eşafodul nu-i impresiona, pentru ca într-o

bună zi, să se ridice de pe scaun rostind:

— Haide! Nimeni nu se mai gândeşte la înlăturarea pedepsei cu moartea! A venit timpul să ne ocupăm din nou de ghilotină!

De ce n-aş mărturisi că niciodată execuţiile n-au fost însoţite de împrejurări mai sălbatice ca după răgazul din iulie? Că niciodată priveliştea pieţei Grevei n-a răscolit mai puternic sufletele, dovedind mai limpede grozăvia decapitărilor? Această reînnoire şi înmulţire a sălbăticiilor înseamnă o răsplată cuvenită oamenilor care au pus din nou în picioare şi pe prim plan pedeapsa sângelui.

Blestemaţi să fie pentru toate fărădelegile lor!

Să vă dau aici două sau trei pilde care descoperă caracterul înspăimântător şi nelegiuit al acestor execuţii. Trebuie să răscolim nervii cucoanelor domnilor procurori generali. Căci, câteodată femeia dovedeşte conştiinţă.

În miazăzi, pe la sfârşitul lui septembrie – nu-mi reamintesc bine nici locul, nici ziua şi nici numele, dar le vom regăsi dacă cineva tăgăduieşte întâmplarea, – cum spun, spre sfârşitul lui septembrie vine să ridice din închisoare un condamnat care juca, liniştit, cărţi. I se spune că în două ore trebuie nea-

părat să moară. Fireşte, l-a apucat un tremur grozav, căci de şase luni nu se mai gândea la moarte. L-au ras, l-au tuns, l-au îmbrăcat şi l-au spovedit şi înghemuit între patru jandarmi, l-au dus prin mulțime în piața de execuție. Până aici nimic mai simplu. Aşa s-au petrecut lucrurile. Ajungând la eşafod, călăul l-a smuls din mâinile preotului, l-a ridicat, l-a legat de scăunel – l-a pus în gura hornului, cum se spune într-un limbaj special – şi a dat drumul cuțitului. Masivul triunghi de fier se desprinse greoi şi căzu, smucindu-se între şanțurile sale. De acum începe grozăvia: spintecă pe om fără să-l omoare. Nenorocitul scoase un strigăt înfiorător. Uimit, călăul ridică şi lăsă din nou cuțitul să cadă. Mucenicul urla, poporul la fel. Călăul înălță iarăşi cuțitul, nădăjduind într-o a treia lovitură mai bună, care să despartă capul de trunchi. Dar de unde! O nouă țâşnitură de sânge din ceafa condamnatului, iată tot efectul.

Dar s-o scurtăm!

De cinci ori a întrebuințat cuțitul. De cinci ori condamnatul urlă sub lovitură, cerând îndurare.

Poporul înfuriat şi tare pe dreptul său, adună pietre de jos şi le azvârli în călăul monstru. Acesta fugi sub ghilotină şi se piti

după caii jandarmilor. Condamnatul, văzându-se singur pe eşafod se ridică pe podeț şi, în picioare, leoarcă de sânge, înspăimântător, proptindu-şi capul, pe jumătate desprins, în mâini, ceru cu glas stins să vină cineva să i-l reteze, pentru ca să nu mai atârne pe umăr. Mulțimea înduplecată, mai-mai să strivească pe jandarmi şi să vină în ajutorul nenorocitului care de cinci ori îndurase chinul morții. În clipa aceea un tânăr – ajutorul călăului – se urcă pe eşafod şi poruncind condamnatului să se întoarcă îi promise că-l va dezlega. Folosind întoarcerea muribundului, care se lăsă încrezător în seama lui îi sări în spate şi tăie cu anevoie ceea ce mai rămăsese din gât cu ajutorul unui cuțit de măcelărie.

Aceasta s-a întâmplat, undeva la miazăzi!

Potrivit legii, un judecător trebuia să asiste la execuție. Cu un singur semn putea s-o oprească. Dar ce-o fi făcut el în fundul trăsurii, în timp ce călăul măcelărea astfel un om, un nenorocit oarecare? Ce-o fi făcut reprezentantul legii când, ziua-n amiaza mare, se ucidea sub ochii lui, lângă fereastra cupeului său comod şi sub răsuflarea caldă şi potolită a cailor?

Nici judecătorul, nici călăul n-au fost traşi

la răspundere şi niciun tribunal nu s-a sesizat de această nimicire fioroasă a tuturor legilor prin nimicirea unei ființe a lui Dumnezeu!

În secolul al XVII-lea, în epoca barbariei codului penal, sub Richeliu şi Christophe Fouquet, un soldat neîndemânatic a omorât înaintea lui Bonffay de Nantes cu treizeci şi patru de lovituri de rindea[25] pe domnul de Chalais. Parlamentul din Paris, sesizându-se şi găsind fapta sălbatică, hotărî o anchetă şi un proces. Şi dacă nici Richelieu şi nici Christophe Fouquet n-au suferit vreo penalitate, soldatul, în schimb, şi-a suferit pedeapsa. Fireşte, o nedreptate! Dar la temelia ei zvâcnea dorința de dreptate.

Aici, nimic. Faptul se întâmplă după iulie, într-o epocă de progres şi de obiceiuri... „civilizate”... numai la un an de la marea jelanie din cameră cu privire la pedeapsa cu moartea. Ziarele din Paris l-au publicat ca pe o întâmplare nostimă. Nimeni nu s-a necăjit. S-a precizat doar că ghilotina fusese demontată dinadins de unul care *voia să se răzbune*

[25] La Porte spune douăzeci şi patru, dar Aubery treizeci şi patru. Domnul de Chalais strigă până la a douăzecea.

pe călău. Un servitor, pe care călăul îl alungase, i-a făcut acest pocinog.

N-a fost decât o poznă.

Să trecem mai departe!

Acum trei luni, la Dijon, trebuia executată o femeie! O femeie! Şi cu acest prilej cuțitul doctorului Guillotin şi-a îndeplinit prost meseria: nu i-a tăiat capul dintr-o singură lovitură. Atunci ajutoarele călăului se înhămară la picioarele femeii şi, smucind de ele îi despărțiră capul de trunchi, smulgându-i-l.

Dar să ne înapoiem la Paris în timpurile execuțiilor secrete. Cum încă din iulie nimeni nu mai îndrăznise – din frică şi laşitate – să decapiteze, în piața Grevei, s-a găsit un alt sistem.

Ultima dată au luat de la Bicêtre un om, un condamnat la moarte, numit – pare-mi-se – Désandrieux, l-au aruncat într-un fel de paner tras pe două roți, închis şi zăvorât. Cu un jandarm în frunte şi altul înapoi, fără zgomot şi lume, „pachetul” a fost dus la bariera pustie de la Saint-Jacques. Ajungând aici pe la opt dimineața – abia se luminase de ziuă – găsiră un eşafod proaspăt înălțat, iar drept public câțiva băiețaşi care se îngrămădiseră în jurul maşinii „civilizate”. Au scos repede pe om din paner, fără să-i lase timp

să răsufle şi i s-a retezat capul pe furiş, hoţeşte şi ruşinos.

Şi fapta aceasta se mai numeşte încă *act public şi solemn* de înaltă justiţie!

Cum vor fi înţelegând oamenii regelui civilizaţia? Pe ce lume trăim? A dreptăţii pălmuite de tertipuri şi viclenii? Legea s-a subordonat instinctului!

Groaznic!

Deci condamnatul la moarte e un element înspăimântător şi societatea trebuie să-l reducă astfel la tăcere.

Dar să vorbim deschis. Execuţia n-a fost secretă! De dimineaţă s-a strigat şi vândut – ca de obicei – osânda la moarte, prin colţurile Parisului. Există oameni care, pare-se, trăiesc din această vânzare! Înţelegeţi! Crima unui nenorocit, ispăşirea, chinurile şi agonia lui, iată elemente de speculă şi afacere pentru câţiva care sa grăbesc să vândă hârtii romanţate pentru câţiva bani. Se poate imagina oare ceva mai hidos decât acest ban mânjit cu sânge? Cine-i adună?

Destule fapte. Ba chiar prea multe. Toate acestea nu-s îngrozitoare? Ce aveţi de spus despre pedeapsa cu moartea?

Punem această problemă cu toată seriozitatea şi vrem să ni se răspundă. O adresăm

criminaliştilor şi nu literaților flecari. Ştim că unii oameni folosesc textele legii privitoare la pedeapsa cu moartea pentru a glumi sau a face spirite, ca şi în oricare alt text. Alții detestă sistemul, din ură pentru acei care îl apără. Pentru dânşii e o chestiune aproape literară, una de persoană, de nume propriu. Aceştia sunt invidioşii care nu greşesc mai mult decât jurisconsulții şi marii artişti. Nu lipsesc Joseph Grippa a lui Filangreri, nici Ferregrani al lui Michel Angelo şi Scudéry al lui Corneille. Nu ne adresăm lor, ci oamenilor legii, dialecticienilor, elocvenților, celor care iubesc pedeapsa cu moartea pentru frumusețea, bunătatea şi grația ei.

Să vedem, să ne arate motivele.

Cei care judecă şi condamnă pretind că pedeapsa cu moartea e necesară. Mai întâi, pentru că trebuie să tăiem din trunchiul alcătuirii sociale orice ramură vătămătoare şi care mai poate vătăma încă. Dacă problema s-ar reduce la atât, închisoarea pe viață nu-i de-ajuns? La ce bun moartea? Poate să scape din închisoare? N-aveți decât s-o păziți mai straşnic. Dacă nu vă încredeți în tăria drugilor de fier, cum îndrăzniți să țineți menajerii? Îndepărtați călăul! Ajunge temnicerul!

Dar se spune iarăşi că trebuie să răzbu-

năm societatea, să pedepsim. Niciuna, nici alta.

Numai omul se răzbună. Singur Dumnezeu pedepseşte. Societatea e între amândouă. Ispăşirea e deasupra ei; răzbunarea mai prejos de ea. Nu-i stă bine nici cu una, nici cu alta. Nu trebuie să pedepsească pentru ca să răzbune, ci să se îndrepte pentru ca să devenim mai buni. În acest fel veți reuşi să prefaceți formula criminaliştilor. Noi o vom înțelege şi o vom aproba.

Mai rămâne teoria a treia şi cea din urmă: a exemplului. Trebuie să dăm pilda! Trebuie să înspăimântăm pe cei care ar încerca să greşească, înfățişându-le soarta criminalilor.

Iată fraza, pretutindeni aceeaşi, folosită – cu foarte mici schimbări – de cele cinci sute de parchete ale Franței, în rechizitoriul lor mai mult sau mai puțin răsunător.

Ei bine, noi tăgăduim că ar exista vreo pildă. Negăm că evocarea chinurilor naşte efectul socotit. Departe de-a folosi ca învățătură poporului, îl demoralizează, spulberându-i orice simțire şi, prin urmare, sfărâmându-i virtuțile.

Dovezi? Ne-am tulbura judecata, ostenindu-ne să le destăinuim. Vom pomeni, totuşi, un fapt dintr-o mie, fiind cel mai recent: în

clipa când îi scriam n-au trecut decât zece zile de la consumarea lui.

La Saint Pol, după execuția unui incendiator pe nume Ludowic Camus – o bandă de mascați a venit să țopăie în jurul eşafodului încă aburind. Iată pilda. Postul mare vă râde în nas! Şi dacă, în ciuda experienței, mai țineți la teoria voastră, la pildă, adică, vă sfătuiesc să vă întoarceți în secolul al şaisprezecelea. Fiți într-adevăr formidabili şi redați-ne felurite torturi de atunci, pe Farinacci, pe jurații-chinuitori, spânzurătoarea, roata, rugul, sfâşierea, lungirea mădularelor, groapa pentru îngroparea de viu, cazanul de fiert oameni. Redați-ne, prin toate colțurile Parisului, marfa îngrozitoare a călăului, ca într-o dugheană nesfârşită, împrospătată necontenit cu hălci de carne omenească. Redați-ne pe Montfaucon cu cei şaisprezece stâlpi de piatră, cu bătăuşii aşteptând, cu pivnițele de oase, cu stâlpii, cu cârligele, cu lanțurile, cu căngile scheletelor, cu zidurile în stuh pătate de stoluri de corbi şi mirosurile de hoit ce le împrăştie vântul de nord-est, în valuri largi peste cartierul Temple. Redați-ne în toată puternica ei măreție, această unealtă a călăului din Paris. Fie ce-o fi! Iată pilda izbitor de măreață. Pedeapsa cu moartea bine înțelea-

să; un sistem de chinuri cu adevărat uimitor. Ceva, într-adevăr fioros.

Sau faceţi mai bine ca în Anglia. În Anglia, ţara de negustori, se prinde un contrabandist pe coasta Doverului şi-l spânzură *spre pildă. Numai pentru pildă* îl lasă să atârne de spânzurătoare. Şi cum vremea rea ar putea să strice hoitul, e învelit cu îngrijire într-o pânză cu păcură, pentru ca să-l reînnoiască cât mai rar. Ţară econoă! îşi păstrează spânzuraţii.

Un lucru oarecum raţional. Felul cel mai omenesc de-a înţelege pilda.

Dar voi, parcă o luaţi în serios când vi se pare că daţi o pildă, sugrumând mişeleşte pe un biet om în colţul cel mai tăinuit al bulevardelor de la marginea oraşului? Pe piaţa Grevei, ziua, treacă-meargă! Dar la bariera Saint-Jacques! la ora opt dimineaţă! Cine trece pe-acolo? Cine vine acolo? Cine ştie că omorâţi un om? Cui oare îi trece prin minte? Pe cât se pare numai copacilor de pe bulevard.

Nu vedeţi că execuţiile voastre publice se fac pe furiş? Nu vedeţi că vă ascundeţi? Că vă temeţi şi vă ruşinaţi de fapta voastră? Că bâlbâiţi caraghios pe *discite justitiam moniti*? Că în fond, sunteţi năruiţi, înlemniţi, neliniş-

tiți, nesiguri de dreptate, surprinşi de îndoiala tuturor, tăind capete din obişnuință şi fără să vă înțelegeți prea bine acțiunile? Nu simțiți în adâncul inimii că ați pierdut orice urmă de sentiment moral şi social al menirii sângelui, pe care înaintaşii voştri, vechii legiuitori, îl împlineau cu un cuget liniştit? Noaptea, nu vă frământați mai des decât dânşii capul pe perne? Şi alții, înaintea voastră, au poruncit osânda morții, dar ei se socoteau îndreptățiți, în dreptate, în bine. *Jouvenel des Ursius* se credea judecător; *Elie de Thorette* de asemenea. Chiar *Laubardemont, La Reynic şi Laffemas* se credeau judecători. Voi, în sinea voastră, şovăiți, spunând că nu sunteți ucigaşi.

Părăsiți piața Grevei pentru bariera Saint-Jacques, mulțimea pentru singurătate, ziua pentru amurg. Hotărârea nu vă prezidează acțiunile. Vă ascundeți, v-o spun eu!

Toate motivele pentru pedeapsa cu moartea s-au năruit. Iar judecățile strâmbe ale parchetelor nimicite. Toate aşchiile rechizitoriilor sunt măturate sau prefăcute în cenuşă. Cea mai neînsemnată atingere cu judecata sănătoasă, destramă judecățile strâmbe.

Să nu mai vină oamenii regelui să ne pretindă carete, nouă juraților, nouă oamenilor,

cerându-ne cu un glas mângâios să apărăm în numele societății, să asigurăm pedeapsa publică, să dăm pilde! Vorbe, gogoşi şi prăpăstii! Un vârf de ac şi baloanele se dezumflă!

Nu găseşti în adâncul acestei vorbării dulcege decât inimi împietrite, cruzime, barbarie, dorința de-a dovedi zelul, nevoia de a câştiga bani. Tăcere, mandarinilor! Sub laba catifelată a judecătorului se simte unghia călăului.

E greu să te gândeşti cu sânge rece că un procuror regal poate să fie un criminal. E un om care-şi câştigă pâinea, trimițând pe unii la eşafod. E cel care hrăneşte piața Grevei. Încolo, e un om care se pretinde tare în stil şi literatură, un bun vorbitor – sau să presupunem – şi care rosteşte unul sau două versuri latineşti, înainte de-a încheia, cerând moartea, care caută efectul demascându-şi trufia, – ce mişelie! tocmai acolo unde alții îşi zălogesc viața – şi care are modele tipii lui groaznici, clasicii lui, pe Bellart sau Marchangy, aşa cum un poet are pe Racine, sau altul pe Boileau. În dezbateri, ia partea ghilotinei iată rolul lui, felul lui. Rechizitoriul, e opera lui literară; îl înfloreşte cu metafore, îl parfumează cu citate, trebuie să pară cât mai

frumos la judecată, să placă cucoanelor. Îşi are banalitățile, încă foarte noi pentru provincie, învârtituri de frază, cuvinte alese, rafinamente de scriitor. Urăşte cuvintele limpezi, ca şi poeții tragici din şcoala lui Delile. Nu vă speriați că va spune lucrurilor pe nume! De unde!

El are pentru orice idee, a cărei limpezime v-ar scârbi, deghizări complete în denumiri şi adjective.

Îl face pe domnul Samson-călăul prezentabil; cuțitul ghilotinei devine vaporos. Scaunul se îneacă în ceață.

Şi doseşte, printr-o perifrază, panerul roşu. Nici nu ştii despre ce-i vorba. E ceva dulceag şi omenesc. Vi-l închipuiți oare, noaptea în biroul lui, făurindu-şi în voie şi cât se poate de bine, această vorbărie care înalță în şase săptămâni un eşafod? Îl vedeți cumva asudând cu sânge pentru ca să vâre capul acuzatului în cel mai fioros articol al codului? Îl vedeți tăind, cu o lege rău alcătuită, capul unui nenorocit. Ați observat cum vâră într-o amestecătură de *şmecherii şi umflători*, două sau trei texte înveninate la vorbă, ca să obțină cu oarecare osteneală, moartea unui om?

Nu-i oare adevărat că în timp ce scrie, sub

masă în umbră, stă poate, pitit, la picioarele lui călăul, că-şi opreşte din când în când condeiul, spunând ca un stăpân câinelui său: *„Fii pe pace, iți vei avea porția!”*?

De altfel, în viața de toate zilele, omul regelui poate să fie un om cinstit, un tată bun, un fecior de ispravă, un bărbat iscusit, prieten îndatorat, cum grăiesc toate epitafurile, din cimitirul Pére-Lachaise.

Să nădăjduim că va veni ziua când vor fi înlăturate aceste slujbe funebre. Numai atmosfera civilizației va ajunge într-un timp limitat să uzeze această pedeapsă.

Îți vine câteodată să crezi că apărătorii pedepsei cu moartea nu s-au gândit bine la însemnătatea ei.

Cumpăniți puțin, oricare ar fi crima, acest drept nemărginit, pe care şi l-a creat societatea de-a lua ceea ce n-a dat, această pedeapsă, cea mai ireparabilă dintre pedepsele ireparabile.

Din două una:

Sau omul pe care-l loveşti e fără familie, fără neamuri, fără prieteni în această lume. Şi în acest caz n-a primit nici educație şi nici învățătură, nici nu şi-a frământat spiritul şi nici sufletul. Atunci cu ce drept omorâți pe acest orfan amărât? Îl pedepsiți pentru că şi-

a petrecut copilăria târându-se pe pământ şi n-a găsit de ce să se agaţe, fără sprijin, fără tutore! Îl învinuiţi pe nedrept de singurătatea în care l-aţi lăsat. Făuriţi o crimă din nenorocirea lui. Nimeni nu l-a învăţat să-şi dea seama de fapte. Acest om e neştiutor. Greşeala e a soartei sale, nu a lui. Loviţi un nevinovat.

Sau acest om are o familie. Credeţi, că sugrumându-l loveşti numai în el? Că mama, tatăl şi copiii, nu vor sângera? Nu. Omorându-l, tăiaţi capul întregii familii. Şi aici încă loviţi în nevinovaţi.

Această pedeapsă e stângace şi oarbă care, oricum o întorci, loveşte în nevinovat!

Pe acest om, pe acest vinovat, care are o familie, închide-l. În închisoare, el încă va putea să muncească pentru ai săi. Dar cum îi va face să trăiască din fundul gropii lui? Şi nu vă gândiţi ce vor deveni băieţaşii, fetiţele, cărora le luaţi tatăl, adică pâinea? Sau socotiţi că membrii acestor familii vor umple până în cincisprezece ani, ei şi ele, cârciumile? Ah, sărmanii nevinovaţi.

În colonii, când osânda cu moartea loveşte un sclav, proprietarul primeşte o despăgubire de o mie de franci. Cum adică? Despăgubiţi pe stăpân şi nu despăgubiţi familia? Şi

aici nu răpiți familiei un om? Nu aparține oare, cu tot atâtea drepturi, cât sclavul unui stăpân, ca proprietate a părinților, ca avut al femeii şi al copiilor lui?

Am dovedit că această lege a voastră e ucigaşă. Iat-o dovedită că fură.

Mai e şi altceva. V-ați gândit la sufletul acestui om? Ştiți în ce hal e? Vă vine atât de uşor să-l trimiteți pe lumea cealaltă? Odinioară, cel puțin, credința, care străjuia poporul în clipa supremă, duhul credinței înmuia şi inima cea mai împietrită. Un pedepsit era în acelaşi timp ca şi mucenic. Credința îi deschidea o altă lume, în clipa când societatea i-o închidea pe aceasta. Toate sufletele credeau în Dumnezeu. Eşafodul era granița cerului. Dar ce nădejdi puneți pe eşafod, azi când mulțimile şi-au pierdut credința, când religiile ca şi vapoarele vechi ce putrezesc în porturi şi care cândva au descoperit lumi noi? Azi când şi copiii îşi râd de Dumnezeu? Cu ce drept azvârliți într-o lume de care vă îndoiți sufletele întunecate ale condamnaților voştri, acele suflete care sunt aşa cum le-au făurit *Voltaire, M. Pigault-Lebrun?* Îl dați pe mână duhovnicului închisorii, un bătrânel, desigur, foarte cumsecade. Dar el are credința şi i-o poate da? Nu-şi împlineşte

menirea sublimă ca pe o corvoadă? Luați cumva drept preot pe acest moşneag ce însoțeşte pe călău în căruță? Un scriitor de suflet şi de talent a spus înaintea noastră: *E fioros să păstrezi pe călău, după ce-ai luat pe duhovnic*.

Acestea sunt – fără îndoială – „judecăți sentimentale”, cum afirmă câțiva îngâmfați care îşi iau părerile din capul lor. Pentru noi aceste judecăți sunt cele mai bune. Preferăm, adesea, judecățile inimii celor ale creierului. De altfel cele două feluri de judecăți, să nu uităm, nu se despart niciodată. *Tratatul delictelor* e altoit pe *Spiritul legilor*. Montesquieu a dat naştere lui Baccaria.

Rațiunea e pentru noi. Inima e pentru noi. Pilda e de asemenea pentru noi. În statele de seamă, unde pedeapsa cu moartea nu mai există, numărul de crime mortale scade neîncetat. Cântăriți şi acest lucru.

* * *

Nu cerem, deocamdată, o bruscă şi întreagă înlăturare a pedepsei cu moartea, aşa cum s-a vânturat nechibzuit prin camera deputaților. Noi vrem dimpotrivă, încercări, precauții, atenție, prevederi. De altfel nu urmărim numai înlăturarea pedepsei cu moartea.

Vrem o reînnoire a pedepselor sub toate formele de sus până jos, de la zăvor până la cuțit. Timpul este unul din ingredientele care trebuie să intre în această ispravă pentru ca să chezăşuiască reuşita. Socotim să dezvoltăm în altă parte în această chestiune, ideile pe care le credem aplicabile. Dar cu desăvârşire deosebit de înlăturarea parțială a pedepsei cu moartea, pentru falsificare, incendiu, tâlhărie, noi cerem ca de azi înainte, în toate chestiunile privitor la moarte preşedintele să pună juraților această întrebare:

„Acuzatul a săvârşit fapta din patimă sau din interes?”

În cazul când juriul ar răspunde: *din patimă!* să nu mai fie condamnat la moarte. Astfel ne va scuti cel puțin, de câteva executări revoltătoare. Ubbach şi Debacker vor fi mântuiți. Othelo nu va mai fi ghilotinat.

În sfârşit, să nu ne înşelăm. Această chestiune, a pedepsei cu moartea se coace pe zi ce trece. Peste puțin societatea va gândi şi va aduce aceeaşi dezlegare pe care o dăm noi. Criminaliştii cei mai încăpățânați ar trebui să-i dea atenție. De un veac pedeapsa cu moartea merge în scădere. Ea a devenit aproape blândă. Semn de îmbătrânire. Chinurile au dispărut. Stâlpul de asemenea. Ciudat! chiar

ghilotina e un progres.

Domnul Guillotin era un filantrop.

Da, groaznica Temis a lui Farinacci şi Vouglans, a lui Delancre şi Issac Loisel, a lui Appàde şi Machault, piere... Slăbeşte. Moare.

Iată că nici piața Grevei n-o mai suferă. Piața Grevei se reabilitează. Bătrâna bețivancă de sânge s-a purtat bine în iulie. Ea vrea să ducă o viață mai bună şi să rămână vrednică de ultima-i ispravă frumoasă. Ea, care s-a prostituat în trei veacuri cu atâtea eşafoduri, e cuprinsă de ruşine. Se ruşinează de vechea-i meserie. Vrea să-şi piardă renumele prost. Goneşte pe călău. Îşi spală caldarâmul.

* * *

La ora aceasta pedeapsa cu moartea e izgonită din Paris. Şi ca s-o spunem limpede: izgonită din Paris înseamnă scoasă din civilizație.

Toate semnele sunt pentru noi. Această maşină scârboasă, sau mai precis acest monstru făurit din fier şi lemn mi se pare că fuge, că se ascunde, într-un anumit fel. Fioroasele execuții pe care le-am povestit mai sus, sunt semne bune. Ghilotina se clatină. E cât pe ce să greşească lovitura. Toată vechea alcătuire

a pedepsei cu moartea se destramă.

Infama maşină va pleca din Franța. Şi cu voia lui Dumnezeu va pleca şchiopătând. Căci îi vom da lovituri zdravene.

Ducă-se să ceară găzduire aiurea, la vreun popor barbar. Nu în Turcia care se civilizează, nu la sălbaticii care n-o vor[26]. Să coboare încă câteva trepte din scara civilizației şi să se ducă în Spania sau Rusia.

Clădirea socială a trecutului se sprijinea pe trei stâlpi: preotul, regele şi călăul. Demult un glas a strigat *Dumnezeii se duc!* Nu demult un alt glas s-a ridicat strigând: *Regii se duc!* E cazul ca un al treilea glas să se ridice şi să rostească: *Şi călăul se duce!*

Vechea alcătuire se va nărui astfel, piatră cu piatră! Soarta va întregi astfel prăbuşirea trecutului.

Celor care au regretat pe Dumnezeu li se poate spune: *Dumnezeu a rămas*. Celor care regretă pe regi, li se poate spune: *Piatra a rămas*. Celor care plâng după călău, n-aveam nimic de zis.

Buna orânduire nu va dispărea odată cu călăul. Să n-o credeți aceasta. Bolta societății

---

[26] Parlamentul lui Otahiti a desființat pedeapsa cu moartea.

viitoare nu se va prăbuşi din lipsa acestei chei scârboase. Civilizația este un şir de prefaceri necontenite. La ce vom lua parte? La prefacerea pedepsei.

Blânda lege a lui Iisus va pătrunde, în sfârşit, codul şi a străluci prin el. Crima va fi privită ca o boală. Şi pentru această boală se vor găsi medici care să înlocuiască judecătorii, iar spitalele, să ia locul ocnelor.

Libertatea şi sănătatea se vor aduna la un loc. Se va pune balsam şi ulei unde se punea cândva fierul şi focul. Se va obloji cu milă răul ce se trata cu mânie. Va fi simplu şi dumnezeiesc. Crucea în locul spânzurătorii. Iată totul…

15 Martie 1832.

Tabel cronologic

1802 — La 26 februarie în oraşul Besançon s-a născut Victor-Marie Hugo, al treilea fiu al unui ofiţer superior din armata franceză, Léopold-Sigisbert Hugo şi al Sophiei Trébuchet. Fraţii săi mai mari, Abel şi Eugène, au 4 şi respectiv 2 ani.

1803–1814 — Îşi petrece copilăria la Paris, cu scurte şederi în insula Elba, la Napoli şi Madrid, în garnizoanele militare unde tatăl său era mutat. Comandantul de infanterie Léopold Hugo urca repede treptele ierarhiei; apoi guvernator al Madridului; primeşte titlul de conte.

Victor îşi începe studiile. În 1809 este elevul lui La Rivière, un preot bătrân, în 1811 intră la Colegiul Nobililor (San Antonio) din Madrid.

Se agravează neînţelegerile dintre soţii Hugo, rezultatul acestora fiind despărţirea.

1815 — Victor Hugo este trimis la un pension.

Începe un „Caiet de versuri franţuzeşti”.

1816 — Poetul continuă să stea la pension şi urmează împreună cu fratele său Eugène cursurile liceului Louis-le-Grand. Încearcă să traducă din Virgiliu şi termină o tragedie în 5 acte: „Irtamène”.

1817–1818 — Student la 15 ani, trimite Academiei Franceze un poem despre „Fericirea produsă de învăţătura în toate împrejurările vieţii”. Trimite versuri Academiei Florale din Toulouse. Léopold Hugo visa pentru fiul său o carieră ştiinţifică, dar succesele literare ale acestuia îl conving că vocaţia lui nu era să urmeze Şcoala politehnică.

Scrie o comedie şi 2 acte dintr-o tragedie „Athélie sau Scandinavii”.

Fratele său Eugène manifesta primele simptome ale unei maladii mintale.

1819 — Victor Hugo, împreună cu fraţii săi, fondează revista „Le Conservateur littéraire”, al cărei redactor şef a fost timp de 30 de numere. Aici publică în foileton, primul

său roman: „Bug-Jargal” – o poveste romanțată a revoltei negrilor la „Santo-Domingo” al cărei protagonist, sclav şi conducător al răsculaților, salvează viața unui binefăcător alb pe care îl numeşte „frate”, apoi înfruntă moartea pentru a salva 10 ostateci negri. Acesta este primul erou în slujba umanității din opera romantică a lui Victor Hugo.

1820 — Victor Hugo începe o corespondență secretă cu Adèle Foucher, o prietenă din copilărie, pe care mama sa o îndepărtase.

Asasinarea unui nepot al lui Ludovic al XVIII-lea, presupus moştenitor al tronului, îi inspiră oda „Moartea ducelui de Berry”, publicată în volum.

1821 — Sophie Hugo, mama poetului moare în urma unei boli îndelungate.

1822 — Victor Hugo publică prima sa culegere de versuri „Ode şi diverse poezii”. Placheta are un răsunet neaşteptat: Casa regală îi acordă o rentă de 10.000 de franci, grație căreia se poate căsători la 12 octombrie cu Adèle Foucher. Din această căsătorie Victor Hugo a avut 4 copii.

Sănătatea mintală a lui Eugène se agravează dramatic. Este internat, dar nu-şi mai revine până la sfârşitul vieții (1837).

1823–1824 — Îi apare „Han d'Islande" – „roman negru", în care o poveste de dragoste se dezvoltă paralel cu istorisirea ororilor comise de Han, un monstru a cărui singură calitate este tandrețea paternă. Colaborează la revista „Muza Franceză" care publică „Banda neagră", odă în care apără comorile arheologice ale Franței antice, amenințată de distrugere. V. Hugo tipăreşte „Ode noi".

1825 — Victor Hugo începe o dramă despre Corneille, dar nu o termină. Este făcut Cavaler al Legiunii de Onoare. Călătoreşte în Elveția cu Charles Nodier.

1826 — La mai puțin de 1 an de la independența Republicii Santo Domingo, Victor Hugo publică o ediție mult amplificată a romanului „Bug-Jargal". Începe o dramă despre Cromwell şi publică „Ode şi Balade" culegere de poeme scrise între iunie 1824 şi octombrie 1825, de inspirație romantică.

1827 — Îl însoțeşte pe sculptorul Davis

d'Angeres la închisoarea din Bicêtre unde asistă la punerea ocnaşilor în lanțuri; observațiile făcute cu această ocazie îl vor inspira să scrie romanele „Ultima zi a unui condamnat la moarte" şi „Mizerabilii". Termină şi publică drama în versuri „Cromwell" împreună cu faimoasa „Prefață" – primul manifest al şcolii romantice. Acest manifest literar reparcurge istoria poeziei de-a lungul timpului. Şi lansează un apel pentru ca drama să fie eliberată de vechile reguli. Cu acestea V. Hugo este consacrat şeful „noii şcoli". Locuința lui V. Hugo din Rue Notre-Dame-des-Champs devine cenaclul romanticilor; îl frecventează poeții şi prozatorii: Musset, Vigny, Balzac, Nerval, Dumas, Sainte-Beuve ş.a.

1828 — Moare tatăl poetului – Léopold Hugo.

1829 — Apar 2 cărți noi: Un volum de versuri „Orientale" şi romanul „Ultima zi a unui condamnat la moarte". Victor Hugo lansează prima sa bătălie împotriva pedepsei capitale.

1830–1831 — La 25 februarie are loc premiera dramei „Hernani" care a însemnat

începutul bătăliei la Théâtre Français între „clasici” şi „romantici”. Victor Hugo se dedică scrierii romanului „Notre-Dame de Paris” tot restul anului. Prin publicarea acestuia în 1831, romantismul triumfă în roman. Apare o nouă culegere de poezii compuse între iulie 1828 şi noiembrie 1831 „Frunze de toamnă”.

1832 — Se reprezintă drama în versuri „Regele se amuză”. A cincea ediție a romanului „Cea din urmă zi a unui condamnat la moarte”, însoțită de o prefață în care autorul afirmă că, paralel cu abolirea pedepsei capitale este necesară introducerea unei pedepse bazată pe înțelegere şi nu pe ură pentru a construi o societate umanitară.

1833–1843 — A fost unul din deceniile în care V. Hugo a cunoscut o mare popularitate. Trei culegeri poetice îi apar la scurt interval. Scrie drame în proză: „Lucrèce Borgia”, „Maria Tudor”, „Angelo”, şi în versuri „Ruy Blas”, jucată cu mare succes în 1838… În această perioadă încep şi cele dintâi atacuri publice împotriva poetului. I se refuză de 3 ori intrarea în Academie, unde va fi primit în 1841.

1844–1847 — Este primit la Curte şi devine

confidentul regelui. Este numit „Pair de France”.

Începe să scrie romanul Mizerabilii.

1848 — În iunie este ales deputat în Adunarea Constituantă şi până la sfârşitul anului activitatea sa este aproape exclusiv politică.

1849–1852 — Continuă activitatea în Adunarea Constituantă şi este ales deputat în noua Adunare Legislativă, unde se distinge printr-un discurs exploziv despre mizerie. Ajunge curând şeful mişcării umanitariste franceze. Ameninţat cu arestarea din cauza activităţii sale politice contra regimului instaurat după lovitura de stat din 2 decembrie 1851 Victor Hugo se stabileşte la Bruxelles, unde scrie „Istoria unei crime” şi pamfletul „Napoleon cel mic”.

1852–1855 — Perioada exilului în insula Jersey. Aici a scris: „Les Châtiments” şi poemele ce vor alcătui culegerea „Les Contemplations”.

1856–1860 — Se stabileşte pe insula Guernesey. Scrie câteva „mici epopei” adunate apoi în culegerea „Legenda secolelor”;

reia lucrul la „Sfârşitul Satanii” pe care îl termină în aprilie 1860 şi apoi reîncepe o altă operă abandonată „Mizerabilii”.

1862 — Apare la Bruxelles romanul „Mizerabilii”, care cunoaşte un răsunător succes.

1864 — Apare „William Shakespeare”, apoteoză a geniilor din toate timpurile, conceput inițial ca o prefață la o nouă traducere în franceză a operelor dramaturgului englez.

1865–1863 — Apare romanul „Les Travailleurs de la mer”; scrie drama „O mie de franci recompensă” şi începe un nou roman „Omul care râde”. Se stinge din viață Adèle Hugo.

1869–1873 — După 19 ani de exil se reîntoarce la Paris şi reia cu intensitate activitatea politică. În această perioadă apare „Anul teribil” (1872) şi „Fapte şi cuvinte 1870–1872” cuprinzând discursuri şi scrisori publice.

1874 — Apare „Quatre-Vingt-Treize”.

1876–1830 — Este ales senator şi luptă

pentru amnistierea comunarzilor. Apar: „Legenda secolelor” – serie nouă, „Arta de a fi bunic”, „Istoria unei crime” – 2 volume.

La sfârşitul lui iunie 1878 o hemoragie cerebrală pune practic capăt activității sale creatoare. Se retrage cu familia la reşedința sa din Guernesey.

1881 — Apar „Cele patru vânturi ale spiritului”.

1882 — Apare drama istorică „Torquemada”; publică articolele „Evreii şi Rusia”, ultima luare de poziție importantă a lui V. Hugo în legătură cu persecuțiile antisemite.

1885 — La 22 mai se stinge din viață cel mai reprezentativ scriitor al Franței: creator genial, deosebit de dinamic, pivotul întregii activități sociale şi politice a epocii sale. Se organizează funerarii naționale. O mare parte din creația sa, în majoritate texte inedite, va fi publicată peste o sută de ani.

Editura DORIS